

CSALÁD ÉS ISKOLA.

NEVELÉS-OKTATÁSÜGYI SZAKKÖZLÖNY,

szülők, kisednevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára.

KIADJA A KOLOZSMEGYEI TANÍTÓ-TESTÜLET.

FELELŐS SZERKESZTŐ: **Czirják Albert.**

Belmunkatársak: DR. BARTÓK ISTVÁN, BOD PÉTER, BOROS GYÖRGY, DR. CSERNÁTONI GYULA,
DR. FERENCZI ZOLTÁN, RIEGER IMRE, SÁNDOR JÓZSEF ÉS SÓLYOM JÁNOS.

Megjelen — július és augusztus havát kivéve — havonként kétszer,
legalább egy ivnyi tartalommal.

Előfizetési ára: egész évre 3 frt., félévre 1 frt 50 kr.
Pályázatok s egyéb hirdetések petit soronként 5 krral számíttatnak.

E közlöny beltartalmát illető közlemények a szerkesztőhöz (Főtér
30-ik szám.), az előfizetési pénzek, hirdetések és reklamációk pedig —
NAGY KÁLMÁN közs. isk. igazgató-, egyleti pénztárnok czimén — a
kiadó hivatalba (Feleki út 1. sz. a.) küldendők.

Várad Károly emlékezete.

Midőn egy éve mult annak, hogy a résztvevők nagy serege néma, igaz fájdalommal körülállta ama megásott sirt, melynek friss hantja a becsület mezején fegyverrel kezében elesett derék férfiu földi részeit: lelkes izgalomtól élénk, nemies arczát örökre elfedte előlünk; a gyászolók közt néma gyász öltött a „Család és Iskola“ is. Gyászt öltött a vezéreszme, mely harcosává avatta föl őt, ki lapunkat alapítá, vezette huzamosb ideig, és csak akkor adta át a szerkesztői tollat, mikor a lap szellemi megalapítását bevégeztnek tekintheté, mikor sudarba szökkent a gyenge csemete, hogy fává nőjön, melynek enyhe árnyéka alatt a néptanító a maga verejtékes küzdelme közben meg-megpihenhet, hogy újból tovább haladjon újult erővel, megizmosodott akarattal azon magasztos feladat végrehajtására, mely az egész magyar társadalom erkölcsi nevelését, a társadalmi eszmék melegágyában: a családi élet szent hajlékában törekszik útba indítani, helyes irányba fejleszteni. Oh e sorok írója, kit az elhunythoz szoros kötelékek fűztek: jól emlékezik azon nemes rajongásra, melylyel Várad Károly csüngött a *család és iskola* közti szép egyetértés eszméjén! A családban találta meg a melegséget, mely az eszmék életének éltető eleme; a családban találta meg a megindulás, az erkölcsi lelkesedés azon szent pillanatait, melyeknek elővarázslása az *iskola* eszményi céljai közé tartozik. Mert mit ér az értelmi oktatás, a legtökéletesebb módszer szerinti tanítás, ha meg nem gyökerezik a családban, ha a család nevelő légkörébe át nem megy mind az a szép és jó eszme, mit az iskolában hirdet a tanító? Az eszme a maga örökkévaló természetének fényével bir, de melegséget nem ad. E melegség örök forrása a szív. A szív első impulsust a családtól kap. És ha a család elszakad az iskolától: e szív a mindennapi élet durva küzdelmében eldurvul, a pillanatnyi meghatottság közönybe, a vallásos áhitat órája az üzleti élet nyers zajában elvész és csak múló benyomásban, egy-egy gyermekkori emlékben marad fenn, mint egy álomkép multunk éden kertjéből. A paradicsomból kiüzetünk ma is mindnyájan. A gyermekkor édes emlékei eltűnnek és csak a mától hónapig tartó érdekharc foglalja el minden gondolatunkat. A család hidegen veszi, sőt bosszankodással szegül ellen mindazt és mindannak: mit az iskolában az emberiség legjobbjai kigondoltak, átérztek, és nem egyszer vértanúságakkal megszenteltek, mi az emberiséget a tökély

és bölcs útján egy állomás helylyel tovább vinné. Ezt a közönyt érdeklődéssé hevíteni, ez ellenszegülést rábeszélés útján enyhíteni, sőt elenyésztetni; a két nagy hatalom a föld két legnagyobb hatalma közt a jobb emberiség érdekében egyetértést, áldásthözó frigyét valósitani szép és magasztos eszme, mely Váradí Károly hivatalos működésébe szellemet, melegséget öntött, melyet szétsugárzott hivatalos állásából folyó társadalmi érintkezésében, és a melyet terjesztett e szerény lap hasábjain, melyet annyi odaadással és buzgalommal szerkesztett, és midőn a szerkesztést utódainak átadta, ez irányra, e szellemre féltékeny gonddal örködött. És e lap ez irányt, e szellemet képviseli ma is. Méltán őlt ünnepi arczót, midőn Váradí Károly emlékezetét ünnepli a tanítóttestület, az ő emlékéét hirdeti a jövendő nemzedékeknek is a házsongárti temetőben leleplezett szerény emlékkő; az ő emlékéétől nyer újabb buzditást továbbra is e hazarész annyi jeles és fáradhatatlan munkása. Mi, az ő örökségét átvettük azon becsületes szándékkal és komoly elhatározással, hogy azt nemcsak csorbitatlanul fentartjuk, de növeljük, gyarapítjuk, mert meg vagyunk győződve, hogy az a szent lelkesedés, mely Váradí Károlyt hevíté, lelkesíté a család és iskola köztí benső kapcsolat létesítése érdekében: méltóbb tárgyat aligha találhatott volna, és Váradí Károly emlékezte által ránk hagyott feladatok közt, szentebbet, komolyabbat és megoldása által nagyobb áldást eredményezőt nem találhatunk, mint a család és iskola köztí testvéri egyetértés fejlesztésének magasztos feladatát. Legyen áldott az ő emlékezte: mi sirja felett szentül fogadjuk, hogy a soha egészen meg nem oldható feladat nagysága által el nem riasztatunk attól, hogy érte dolgozzunk, munkáljunk teljes szívvvel és lélekkel. Szeretetteljes odaadásunkat az ő tiszta, szép emléke iránt helyesebben nem mutatjuk ki. Az ő küzdelméből merítsünk kötelességet, az ő emlékezetéből merítsünk erőt és buzgalmat.

Elnöki megnyitó a „Váradí“ emlékünnepeyén.

Mélyen tisztelt hallgatóság!

Szeretve tisztelt kartársak!

A közrészvétnek, a hálás kegyeletnek érzete ismét összehívott, összegyűjtött bennünket, hogy ünnepet szenteljünk annak emlékére és tiszteletére, ki munkás és tevékeny életében tanítóttestületünk ügyeinek s ez által a nevelés-oktatás szép és magasztos ügyeinek szolgálataiban nemcsak bajtársunk, hanem egyik kiténő, derek vezérünk volt.

Tanítóttestületünknek, a kolozsmegyei tanítóttestületnek tehát ismét ünnepe van.

Igen, ünnepe; de fájdalom, hogy ez alkalommal nemcsak az évenként ezen időszakban meg-megújuló vizsontlátás és vizsonttalálkozhatás édes örömének, hanem a visszaemlékezés által feltűnt fájtó érzelmeknek, a hálás kegyeletnek kíván ünnepet szentelni, hogy ez által a nevelés-oktatásügy terén kitént, egyik volt vezérférfiának, a közszeretet és becsülésben élt, de fájdalom, már elhunyt s örök álmát békében szendergő Váradí Károlynak, Kolozsmegye felejthetlen volt királyi tanfelügyelőjének — ki ezelőtt 14 hónappal amaz ismeretes és széles körben általános részvétet gerjesztő, szerencsétlen végzetnek áldozatául esett — emlékéét megelevenítse s egyszersmind megörökítse.

Egyszerű ez ünnepey, mint volt a megboldogultnak körünkben lefolyt élete. Nem nyilvánul látványos külsőségeken; nem a mai kornak csupán hatást vadászó, ragyogó fényében, — hanem csak tanítóttestületünk osztatlan szeretetének, emlékéhez való hí ragaszkodásának — számos tisztelői s ezek között a társegyestlétek közsös részvétének kegyeletes és hálás érzelmeiben.

Az az egyszerű siremlék is, mely a boldogultnak már sírdombja fölött áll s most ez alkalommal leleplezésre vár, nem a hí külső tetszetőségnek s nem is a kiténőségek utánzásának rideg másolata, márványhideg szobra, hanem a tanítóttestületünk és számos tisztelői meleg részvétének, hálás kegyeletének symboluma.

Ez egyszerű siremlék azonban — bár fényes betűkkel áll rajta a megboldogultnak előttünk örökre emlékezetes neve fölívve — nem állandó és nem maradandó. Az idő romboló hatalma nem ismeri a kegyeletet s tudjuk, hogy bár parányai erősen összetartanak, idővel ezeket is megemészti s ezek is a porba hullanak.

Igen, de ezen tudatlan vigasztalásunkra áll ama másik tudat, hogy állandóbb és maradandóbb emlékek azok, melyeket a megboldogult tevékeny munkássága közhazsnu élete és lankadni nem tudó szorgalma által alkotásaiban hátra hagyott.

Azok az emlékek maradandók és örökbecsűek bizonyára értékük annál nagyobb leend, minél inkább elterjed szeretett hazánkban a népnevelés országa.

Megdicseült vezérünk, feledhetlen kartársunk!

Te, a ki nemes lelked minden erejével munkáltál és küzdöttél, hogy a népnevelés országa szeretett hazánkban mielőbb terjedjen s ezért nem kiméltél időt e nem fáradságot; te, a ki oda adtad érette békédet, nyugalmat — sőt feláldoztad még drága életedet is, minden kezedből a vezéri zászló porba hullt: legyen, oh legyen emléked áldott mi közöttünk az idők végeig, örökön örökké!

És legyen ez ünnepey, — melyet ezennel megnyitok, — megdicseült vezérünk neked és áldott emlékednek szentelve s így az emlékedhez való hí ragaszkodásnak, az osztatlan szeretetnek örök záloga, a hálás kegyeletnek emlékünnepe!

Benedek Samu,
tanítóttestületi elnök.

Váradí Károly emlékezte.

(Felolvastattó a Váradí emlékünnepeyén Kolozsvárt, a Vigadó nagyszobrában 1887. okt. 25-én.)

Több mint egy éve mult, hogy jul. 25-én fölverték a várost, a lapokat a hí, hogy Váradí Károlyt párban reggel 6 és 7 óra közt a „kaposztás berek“ börtönébe zárták. Több mint egy éve, hogy a szép nyáron,

élet és termékeny tenyészet nyarán 29 napon át tehetetlenül feküdt kórágóhoz szegezve és nehéz gond és forró könnyek és vágó reménykedés között az élet mosolygó anyala augusztus 20-án elbucszott tőle. És több mint egy éve, hogy augusztus 22-én városunk egész közönsége, mint óriási gyászszalag, kísérté sírjába és azok a tanítók, kikért legtöbbet fáradozott, mély gyászszal vitték koporsóba hanyatlott porait az utolsó útra, örök pihenőre. — Igen, mély gyászszal, mert gyász és könny és megdöbbenés követi sírjába a hazafit, kit végnapja még teljes lelki erőben, még érett férfikorban talál, ki fejét a kényelem vagy pihenés nyugágyára nem hajtá, hanem hasonlóan a hű katonához, ki karddal kezében a harc terén végzi életét: ugyszólván munkája közepett annyi czél és annyi törekvés idején kora sirba roskad, mint kötelességének nem rabja, hanem hőse.

De habár az emberi természetből majdnem egyenesen foly, hogy a legnagyobb részvétet a legmélyebb fájdalmat is aránylag kora feledés kíséri s az emlékezet, e sír-virág, nem hiába siron tenyész, maga is korán sirba hajol; — Váradi Károlytal nem ez történt. Im, elhallgattak a dicsbeszédék, a halálát okozó eset miatti főlháborodások, a netaláni tulzások, melyek mindig együtt járnak a veszteség rohamos bánatával; megszüntek a fájdalomcsavarta könnyek; kialudt a fákllyák fénye; az élet visszatért rendes kerékvágásába; de ő diadalmasan győz le az emberi közönyt, oly mélyen megmozgatta legalább annak a körnek szívét, melyben élt s melyért élte legjavát áldozá, hogy ez, Kolozs megyé tanító-testülete elhatározta emléke megrügztését sírja fölé emelendő emlékkövel és egy alappal „a momentán segélyre szoruló tanítók és esetleg özvegyek segélyezés“ ére.

Ez a nemes törekvés, tisztelt közönség, nemcsak ama megdöbbenő körülményekből foly, melyek közt Váradi halála történt; hanem következménye amaz egész és a tanítóság érdekét s az oktatás ügyét elemozdító életműködésnek, mely az ő legkiválóbb vonása volt. A mint egész életében ez irányban munkaszeretettől égett, úgy ég a kegyelet s vele összeköttetésben a szeretetnek és hálának az a lángja, mely legfölségesebb adója a szívnek. Ezért határozta egyszersmind tanítótestületünk, hogy szentelje emlékének ez ünnepélyt, mely míg a porrai felett emelt kö leleplezésével emléket állít a halottnak, más részt emléket emeljen a még mindig köztünk élőnek, még egyszer együtt élvén át az emlékezetében derék és áldásos életét, feljuttván róla azt, mit vele együtt éltünk, minnek tanúi voltunk, a mikért halálát kesereg-tük, a miért emléket szívünkben hordjuk, s a miért gyászunk ki nem halhat.

Kö v e n d i V á r a d i K á r o l y K o l o z s v á r t s z ü l e t t 1841 november 5-én. Atyja, Váradi János, jó nevű ügyvéd volt, anyja Aradi Forrai Anna. Összesen hét gyermekök volt a szüléknek (3 fiu és 4 leány), kik közül Váradi Károly volt a hetedik Sajat naplószerű följegyzései szerint anyja már akkor időnként örült volt, midőn ő még gyermekkorát élé. Így ír róla: „Engem még örülsi rohaiban is igen szeretett; de világos perczében, s illetőleg napjaiban, (mert néha 2-3 havig is teljesen eszénél volt), minden gyermekének mondhatnám túlgöngyöden szerető édes anyja volt.“ Mily meghatározó visszaemlékezése ez a férfinak, ki 29 éves korában gondol vissza az évekre, ez édes anyjára, kibén az anyai szív ösztöne még az agy borongásai közepette is ébren virasztott gyermekei fölött egész haláláig, mely 1860-ban husvétkor történt.

Váradi Károly gyermekkorából keveset tudunk. Rendkívüli eseményekben nem volt gazdag. Első tanulását a német nyelv kedvéért, mint az városunkban ma is di-

vatos, a lutheránusok elemi iskolájában kezdte, az u. n. „szász iskolában“, 1847 vége felé; de már 1848 szeptemberében az unitáriusok kolozsvári gymnasiuma mellett I-ső elemi osztályba adták be, maga is apai részről unit. levén. Itt végezte az elemieket és gymn. osztályokat mind, tehát összesen 12 osztályt s 1860 júliusában tett érettségi vizsgálatot kitünő eredménnyel, mint a melyel tanult egész iskolai életén át.

Már ekkor tanárnak készült. Azonban Kolozsvárt egyetem nem levén, Pestre menni pénze hiányozván, tovább is a gymnasiumban maradt, ugyanoda a theologiai szakra iratkozván be. Ez annál is természetesebb volt, mert az akkori szokás szerint, a ki theológiát végzett, kivált ha kitünő tanuló volt, lehetett tanár is, könnyen nyervén a felekezeti oktatás intézményével kapcsolatosan külföldi ösztöndíjat. Hihetően ily czél lebegett előtte is, annál inkább, mert természettudományi szakra készült, mely ismeretek megszerzéséhez egyetem kelle. Azonban csak két évet hallgatott, a harmadikat nem végezte. Papi vizsgálatot sem tett, sem utóbb föl nem szenteltette magát.

Már mint tanuló, de még inkább mint a theologia hallgatója, tevékeny részt vett a gymnasiumban fennálló „olvasó-társaság“ munkásságában. Ez iskolai önképzőkörök működése hajdan kiválóan jótékony vala. Kobelük-ből kezdtek legkiválóbb költőink és íróink is működésüket. Gyakran adtak oly zsebkönyveket ki, melyek az irodalom történelmében is számot tesznek. Így épen a kolozsv. unit. gymn.-ban létezett önképzőkör adta ki 1838-ban annak a „Remény“ zsebkönyvnek I. kötetét, melyben a székely népköltés először jelent meg az irodalomban Szentiványi, Kriza és Gálfi S. utján, mely kezdemény egész méltó feltűnést keltett, kivált Schedel Atheneumi biralata alapján. E kör utóbb a forradalom alatt enyészetre hajolt, míg 1851-ben új tevékenységnek indult s 1861-ben két részre oszlék a megszaporodott teendők miatt, olvasó- és önképzőkörre, mely utóbbiból 1863-ban „Irodalmi- és szavallati önképző egyesület“ alakult. Ennek szabályait Váradi és Kozma Ferencz dolgozták ki s első elnöke „egyik legtevékenyebb alapító tagja“, Váradi Ión, ki megnyitójában a kör jelszavául Horatius mottoját tüzte ki „omne tulit punctum, qui nescit utile dulci.“

Azonban nem sokáig volt elnöke e barátságos körnek. Hogy kitűzött czélját biztosabban elérhesse, nevelőnek ment Thorma, Betegh és Weér családokhoz az akkori Belső-Szolnokmegyébe, Felörbe, hol tanítványai voltak az ifju Thorma Miklós, Betegh Imre és Weér Dezső. E családokkal egyszersmind az akkori és sok előkelő családnál ma is fennálló szokás szerint, oly szerződés-e lépett, hogy ha tanítványai mellett marad, míg ezek érettséget tesznek, végkielégítést nyer, s addig is őt velük együtt Pestre küldik. Ez utóbbi pont magyarázza meg Váradi nevelősködését. Pestre kívánt jutni az egyetemre. Maga elismeri utóbb, hogy e pár évnek²⁾ mit ez uri családnaknál töltött, nagy befolyása volt életére. Ezzel kezdődött rá nézve „az élet iskolája, mely jelleme, fejlődése s nézeteire talán a legnagyobb befolyással volt és marad. A Pestre menetel azonban elmaradt, s Váradi türelmetlenül óhajtván a tovább tanulást, mire pedig a nevelői állás, mint több példáját láthattuk, nem alkalmas, már 1865-ben odahagyja tanítványait, atyjától pénzt kap és külföldre indul. Maga följegyzé naplójában, hogy szept. 28-án indult el Kolozsvárról s egyenesen

¹⁾ Kozma F. A kolozsv. unit. coll. ifj. olvasó és irodalmi körének multja: Kolozsvár, 1887. 35—37 l.

²⁾ Négy évig volt nevelő, 1861—65-ig. Egy pár évet Kolozsvárról töltött tanítványaival.

Pestre ment, aztán Bécsbe, Prágán, Drezdán át Göttingába, hová, minden városban pár napot időzvé, okt. 13-án ért. Itt tölti az első félévet, hol valahára kedvelt tárgyainak élhet. Hallgatja Weber tanításait az inponderabilitásról, Wöhlertől az anorganicus chemiát s szorgalmasan dolgozik ugyanennek laboratoriumában. A félév végeztével, 1866. márcz. elején ideges bántalmi s vértolulása miatt egy óra Schrott lindewiesei gyógyintézetébe indul, mely útjában meglátogatja Hannoverát, Braunschweigot, Postdamot, Berlint, hol nagy lelki fölindulások közt 5 napot töltött. Itt megszakad útinaplója, mely jó bepillantást enged a szépért, nemesért lelkesülő szívébe; de tudjuk azért, hogy a II. félévre Jénán át Berlinbe tért vissza, hol az előbbi tanulmányok mellett hihetően csillagászati órákat is hallgatott, legalább egy helyt sajnálja, hogy e tárgyhöz nem ért s utóbb meg bő csillagászati jegyzetekhez fogott, mint ugyancsak naplója tanúsítja. Erre nézve azt a jellemző megjegyzést teszi naplójában, hogy mivel természetiakkal kíván foglalkozni, ezek egyik ága sem maradhat előtte ismeretlen, mert bár korunk szakképzettség iránti követelménye helyes; de bizonyára szakmájában nem lehet elég erős senki, ha a rokon tárgyakat legalább alapjaik szerint nem ismeri. Egyszóval a szakképzettség célja nem az egyoldalúság; hanem az erő elforgácsolás meggátolása.

Azonban jól indult tanulmányaiban meggátolta az 1866-ki osztrák-poros háboru. Egy nap a rector kijelentette az egyetemen, hogy a ki haza akar menni, azt csak bizonyos határnapig teheti. Ez annyival is inkább meglepte őt, mert még Angliába is elohajtott menni, hová barátja és külföldi lakótársa, Uzoni Gábor, már előbb eltávozott. Elhatározta, hogy haza tér. Előbb Bécsbe jött, hol némi időzés után viz-kurája befejezésül ujra

Schrotthoz ment, mely körülmény őt e gyógymód állandó barátjává tevő.

Ez év nyarán már itthon volt s ekkor történt, hogy a miniszteriumhoz távozott Bedő Albert helyére az unit. Egyházi Főtanács őt a tordal unit. algymnasiumhoz tanárnak és igazgatónak választotta meg augusztus havában, mely állását szept. 11-én foglalta el.

Az ezt követő vasárnapon pedig nagy hallgatóság előtt a templomban „Nevelési igények“ cz. alatt egyházi beszédet tartott¹⁾, Máté VII. 9. verséből vett következő alapigébből: „Mert kitsoda tiközületek az ember, ki az ő fiának követ adjon, ha ő föle kenyeret kér“. A beszéd nagy tetszést nyert, miről örömmel értesíté atyját.²⁾ Ez tekinthető voltakép Váradi első nyilatkozatának a nevelés és oktatás dolgában, bárha tudjuk, hogy gyakorlatilag már előbb foglalkozott vele. E beszédében a szülők és gyermekek közti viszonyból indul ki. E viszony alapja a családnak, egyháznak, társadalomnak és hazának. De e viszony ujabban meggyengült, hatása ennek főként a gyermeknevelésben nyilatkozik. Ez alapon arról elmélkedik, hogy mi az evangelista által értett kenyér s miképpen szereshető meg a gyermekek számára? Ily kenyér első sorban a hit, mely nélkül minden más kenyér előbb-utóbb kővé lesz, azután az élet kenyere, azaz a képzettség, t. i. nevelni a gyermekeket minél kevesebb igénynyel s minél több képességgel; e kettő fiukra nézve az akarni, leányra nézve a lemondani tudásban áll. Ezt tudni fogják tudomány és helyes ítélet és a jellemerő bírása

¹⁾ Keresztény Magvető. IV. 142—155 l.

²⁾ Atyja a városi ügyv. is volt, 1844-ben ment nyugalmobba 1873-ban halt meg.

T Á R C Z A.

Váradi Károly „úti és naplójegyzetei-“ből.

Göttinga, márczius 8-án, 1866.

Hogy megkezdem e lapokat, oka csak az, hogy változott nézetem a naplóvezetésről. Eddig azt tartam: csak oly élet emléket örökítse meg a napló, mely hatása s eredményénél fogva egykor a nyilvánosság elismerése és ítélete elé fog jöni, s így arra hivatott, hogy nézlete, iránya, tapasztalatai és tévelyei által másoknak is útmutató, tanács- és irányadóul szolgáljon; szóval, hogy a ki naplót vezet, másnak és másért vezeti. Ezt bizonyos pontig most is vallom, de arról is meggyőződésem, hogy magunkért sem árt, ha minél többször s átnézőbbben visszatekinthetünk multunkra; erre pedig az emlékezet nem nyújt mindig elég tiszta s kifogástalanul hű képet.

*

Hannovera, márczius 9-én, 1866.

Hannoverában a „Reinischer hof-“ba szállottam. Közel kaptam a pályaudvarhoz, s oly helyen, honnan könnyen tájékozhattam magam. Utazóra — különösen idegenre — mindkettő nagy előny. Mindjárt a pályaudvarból kijövet az utczán az Ernest August — a felirat szerint Hannovera „pater patriae“ — érez lovagszobrát néztem meg. Sikerült öntvény, a király huszár alakja elég majestetis, s arczán is elég kifejezés. Elszállásolás után a nélkülözhetetlen „Baedeker“-t*) kezembe csipve, a Schloss-

*) Egy kalauzoló könyv írója.

hoz siettem. Csak kívülről láthatám meg. Bár újabb építészet szerint épült — sőt részben bevezetlen — ezen is látszik a Burgok sötét szinezete; de belől derült lak lehet, kivált ha derült szivek lakhatnak benne. Nekem leginkább tetszett a „Leiná“-ra néző osztály. Mint Bécsben itt is út vezet a Burgon át. Ezen — s a Leina hídján — mentem a „Vaterloo platz“-ra. Ritka nagy városban láthatni ily nagy tért. Oszlopot sem láttam még ily nagyot, s így sajnáltam, hogy a kulcsot meg nem kaphatva, föl nem meheték rá, de holnapra van reménységem. (Mint Baed. mondja 160' magas). Alapja négyszögű, s oldalaiban a Vaterloonál elestek nevei e felirattal: „Den Siegern von Waterloo von dem dankbaren Vaterland“. Innen kerekén sugárzik fölfelé, míg felsején köráltány, s tetőzetén „Victoria“ allegorikus alakban.

Az Obenbürger-schule előtt a Schiller monumentet — „dem unsterblichen deutschen Dichter, stadt Hannovera“ — is megnézve, nyakra före kelle sietnem a színházba. Ma itt sem mosolyog nekem „fortuna.“ A híres „Afrikai nő“ volt mára hirdelve, de minthogy az operistánók csak itt is operistánók, azaz könnyen meglepi őket egy véletlen láz, a hirdetett hirneves darab elmaradt, s helyette a „Czar und Zimmermann“ czimű 3 felvonásos vigoperát adták. De azért ebben sem untam meg magam. A hannoverai színház egyike a legizlésesebbeknek, mit valaha láttam, s talán a legjobb beosztásu. Nem oly pazarfényű, mint a prágai és drezdai, de az izlésnek itt sem lehet semmi ellen kifogása. A világitás már nem oly fényes, mint Drezdában; sőt előadás közben a néző-

által. E kenyér az, melyet a szülő gyermekeinek nyújtson, erre pedig eszköze saját példája és az élet maga.

Ez mintegy az ő program-mbeszédétől tekinthető s ebből világos, hogy ő nemcsak tanárnak, hanem nevelőnek készült, sőt főleg ez utóbbinak, mindig is főbbnek tartván a nevelést az oktatásnál. Bárminő korlátolt alkalmá volt is a tordai algyemniásiumnál elvei megvalósítására, megtette a lehető. Fő teendője volt az intézet rendezése saját eszméi szerint. A rend, fegyelem és tisztaság fentartása volt ehhez képest fő gondja, s e tárgyban tett intézkedéseire „éjjeli és nappali“ gonddal föl vigyázott. A tanítás módszerét úgy kísérte gondnal, hogy az egyes leckeórákat meglátogatta, a magántanítókat gyakran összegyűjté s részint előadásokat tartott az oktatás módjáról, részint maga tanított egy-egy osztályt előtők. A természettani levén itt is kedvelt tárgyai, újból rendezte az ásványgyűjteményt, táncvizsgalmakat rendezett s a begyűlt jövedelemből physikai és vegytani eszközökkel szerelte fel az intézetet s általában színvonalát minden irányban emelte. Mindez, de főképen társadalmi nyájas tulajdonai miatt Tordán máskülönb is közszeretben részesült. Nyilvános, közügy sem igen folyhatott le nála nélkül s a hallgatóság mindig rokonszenvel kísérte beszédeit. E körülményekből ered politikai szereplése is. Meggyőződésénél fogva az akkori bal-középnek volt híve s mint ilyen egyik fő tényező Tisza László megválasztásában. Ez volt oka, hogy tanfelügyelőnek nem terjesztették fel, holott addig az intéző körök egyenesen kiszemelték megyéjében ez akkor létesített állásra. Ez annyiban nem bántotta őt, mert egyszer lelki függetlenségét többre becsülte, más részt, mert egy sem óhajtott véglegesen Tordán maradni. Nem is maradt sokáig, összesen négy évet töltött ott. Itt időzése alatt lépett házasságra, nőül vevén Sófalvi Miklós ev. ref. első pap és birtokos leányát. Idát 1867-ben, kivel azóta

boldog házasságban élt. Összesen 5 gyermekök születte, de ezek közül csak kettő maradt életben, a legidősebb, Aurél és a legkisebb, Dóra.

Megjegyzésre méltó, hogy Tordán időzte alatt Várad tanulóirányában lényeges változás történt. — Ugyanis a természeti tárgyaktól a humani tárgyak felé hajlott s ugyanott nyelvtant tanított s utóbb egészen e tárgyaknak élt. A természetektől hihetőleg a hiányos segédeszközök, hiányzó alkalmak veheték el; de más részt az a körülmény is, hogy figyelme a középoktatásról a népoktatásra fordult, ez levén az 1867 utáni időkben az oktatásnak az a faja, mely leginkább foglalkoztatta a nemzetet, oly miniszterrel élén, ki maga is ezért lelkesedett leginkább az oktatás terén. Ez irányváltoztatás magyarázza meg egyrészt Várad miveltségének polyhistor természetét, holott maga ez irányt fejleszteni nem óhajtott; ez továbbá, hogy szakemberré egy ágban sem lehetett; de a mi akadályára volt emigy, hasznára vált a későbbi tanfelügyelőnek és tanfőúrnak.

Természetes ugyanebből, hogy midőn 1870-ben az új tanügyi aerával megalakult Kolozsvárt a polg. iskola s egy természetrajzi-mathematikai és egy nyelvtani állásra hirdettetett pályázat, ő ez utóbbiért folyamodott, melyre Indali Péter választott ugyan először meg; de ő pár hét múlva a tanítónő-képzőhöz nevezetvén ki, 1870-ben aug. 26-án Váradit egyhangulag választotta meg az iskolaszék. Így családjával együtt még ez év novemberében ennek a városnak lakója lett, hová a legérdekesebb, a gyermekkori emlékek fűttek.

Szülővárosában nyílt tevékenységére szélesebb tér, kivált 1871-től, midőn az eltávozott dr. Császár Károly helyett a polg. isk. igazgatója és az iskolaszék jegyzője lett. A polg. isk. akkor még csak két osztályu volt s szükkölködött majdnem minden felszerelés nélkül. Igazgatósá-

téren némi homály van. Hölgyeink s dandy-eink neheztelnének talán érte, mert nem lehet jól lorgnettozni (minek is előadás közben?), de rájöttem, hogy ebben is — s illetőleg még egyéb — előny van, a szinpad illúzió jóval nagyobb. Soha sem is láttam s nem is képzeltem ily meglepő hű világításban szinpadi diszitményt, mint itt. Egy „ég“ a családiaság szép kék ég volt, s pár mesterileg festett báránnyelű igazán uszni látszott a levegőben s légiiesen áttetsző kékségben. Megvagyok győződve, hogy nemcsak a festő ügyessége, hanem a világítás is közre működött, az igazán „csallátszat“ sikerülésére. Ugyan e diszítésben egy kert is mesteri perspektívával s természeti könnyűségben volt előállítva. A színészek is jól játsztak. Szóval meglátszik, hogy a világtalan királynak e színház a szemefénye.

*

A banképületben levő „Gewerbe Ausstellung“-ot mentem megnézni. Az emberi ész és találékonyság sok szép practicus vívmányát láttam itt. Különb magam az ily kiállítás eszméje is nagyon practicus, s az ipart rendkívül emeli és terjeszti. Az én figyelmemet leginkább két tárgy ragadta meg. Egy gőzgép modell, s egy villanyosság által (inkább elektromagnetismus által) hajtott inga óra, mit soha sem kell fölhozni. Itt csak az óra járgépezete volt kiállítva időmutató nélkül. A gőzgép modell főelőnye, hogy a már használt gőz nem megy kárba, hanem újra conversalódik. A hol a víz szük, nagyon fontos lesz elterjedése a locomotiv- és más gőz által hajtott erőművekre. A sok vízvezetés kikerülése által a munkaerő kiméltése tekintetéből is fontos.

*

Braunschweig, márcz 11-én, 1866.

A kastélyból némi borongás után az „aequiden kirche“-hez jutottam ki. Ebben most istenitiszteleket nem

tartanak, hanem mű és ipar-kiállítási helyül használják. Esembe jutott reá Petőfőtől:

„Az Istenházból csárda! . . . És miért ne?“

Vásárlás közben tapasztalám, az itteni kereskedők műszava a „sehr gern.“ Majd minden városban van nekik egy felvett és soha le nem tett szójárásuk. Mennyit öltek Göttingában a „schön“-nel, míg hozzászoktam! Hannoverában a „ja wohl“ járja. Talán a kronprinztól tanulták el? . . .

Az Aequid templomtól a „Lessing emlékre“ bukkantam: mert Braunschweigben csak a jó véletlen vezérelt. Ez is érzőntvény. Legfőbb nevezetessége Baedeker szerint, hogy a korbeltöltözetet híven tükrözi. Elöl a név, hátul pedig e szavak képezik a feliratot: „Dem großen Denker und Dichter das dankbare Vaterland.“ . . . Hazám, hazám! még te is sok ilyennel vagy adós jelesidnek! . . . Éltőkben egy sem sok jut nektek, vagy nagyon is sok a szenvedésből. De mi szebb emlékkő, mint az öntudat:

„ . . . Csend s viharban szent hazánk,

Megfizettük mind, mivel csak tartozánk.“

S ezt ők elvevék, s sok közülök tulvilági glóriájában azt is láthatja, miként telik be számára a legszebb „végrendelet“:

„Eszméim győzedelme

Legyen emlékjellem!“

Újabb bodorgás s egy kis utasítás után a „Mártíni kirche“-hez jutottam. Oly csipős hideg vala, hogy a Baedeker-t csak ritkán üthetem föl. De a szép templom előtt csakugyan felütém, hadd lám mit mond kalauzom róla. Elég volt látnom, hogy megpontozta, s belülről or-

ga alatt létesült fokozatosan a III., IV. és V. osztály, egészült ki a tantestület 6 r. tagra. Ő szervezte a tanári- (1872) és ifjusági könyvtárt (1874), alatta szervezetett az intézetben az ének- és torna-tanítás. Igazgatósága alatt nyerte meg az iskola a kor igényeinek megfelelő felszerelését, vegytani, természettani, könyvteltani, földrajz-, történelmi- és iparműtani szerelvényeit főképen amaz 1000 frtból, mit a közoktatási kormány utalványozott e célra 1874-ben. E részben ez iskola maig is a legjobban ellátottak közé tartozik. De ez tevékenységének csak egyik oldala volt. A polg. iskola hagyományai közé tartozott már 1853-ki kezdeményezésétől, hogy az vagy reál- vagy ipari iskola legyen. E fonalat nem téveszté el szemé elöl s 1872—3-ban előterjesztést tesz az iskolaszéknek, hogy a megnyilandó IV. osztály mellé keresk. tanfolyam állíttassék, meg hogy az V—VI. oszt. helyett más három osztály fejlesztessék reáliskolai szervezettel. Egyik sem fogadtatott el, csupán a IV. oszt. tárgyai közé vétettek fel némi kereskedelmi irányuak is. Később 1874—5-ben az V. oszt. felállításával a reálisk. eszméje újra felmerül, 1875-ben újra s ekkor már a város képviselő-testülete is elfogadja. Az emlékiratot e tárgyban a miniszteriumhoz Váradí fogalmazta, de ismeretlen okokból csak 1877-re lett készen, s eredménytelen maradt.

A cél az volt, hogy a kormány állítsa fel a reáliskolát a várossal közösen, melyhez a város 10 ezer forinttal járul évenként s ily irányban már ekkor az alsóbb osztályok oktatása reáliskolai beosztást nyert. A maga nemében az emlékirat kiváló mű érveléseivel és körültekintésével fogva egyaránt. Érvelései azonban hátrányosan ütöttek ki a polg. iskolára nézve; mert ezt „zsák-utczának“ nevezi s azt jósolja, hogy meg fog szünni „levegőben libegő állapota miatt,“ sőt azt hiszi, hogy a polgári iskola megmentésére általában is csak egy mód van, t.

i. a főreáliskolával való kapcsolatba-hozatal. Ez érvelésnek két nem kívánt eredménye lett, egyik az, hogy miután a közokt. kormány a tervezetet el nem fogadta, tényleg ártoit az intézet hitelének; tanítványai ijesztő módon megapadtak, s az V. osztályt be kelle szüntetni. A másik az, hogy oly megsemmisítő ítélet foglaltatik benne a polg. iskoláról, hogy maga városunk képviselő-testülete ezek alapján éveken keresztül majdnem idegesen óhajtott megszabadulni egy ily intézettel járó tetemes kiadástól. Erről ő tulajdonképen nem tehetett; mert az érvek nagy része nem az övé, hanem az iskolaszéké s a képviselő-testületé volt. Ez abból is látszik, mert hiszen ugyanaz évben egy cikksorozatot adott a „Család és Iskola“-ban „A polg. iskolákról“,*) melynek már kezdő soraiban ez áll: „Fájdalom, magam sem mondhatom, hogy a polg. iskola nagyon is virágzó egészségnak örvend! Hanem azért halálra szánt betegnek vagy halvaszületettnek se tartom.“ Csak azt tartja, hogy a mint állanak, nem igen alkalmasok sem a tovább fejlődésre, sem arra, a miért létrehozattak. Tehát az eszme alkalmazásában van a hiba. E hibákat igen helyesen s gyakorlatiasan emeli ki. Kár, hogy csonka. Az érvelés egyébként nagyon emlékeztet az Emlékiratára ugyan, de alkalmazása meg van változtatva.

Ennél sokkal sikeresebb volt egy másik kezdemény, mely a mint tudhatjuk, a keresk. és iparkamara kebeléből indult ki. Értem a „Felsőbb kereskedelmi iskolát.“ Már 1877 és 78 folyamán több értekezlet tartatott e tárgyban, melyen a polg. iskola küldöttei is részt vettek s Váradí épen jegyző volt. Ez értekezletek alapján a polg. iskola tanári kara ki is dolgozta az intézet tervét és költ-

*) 1877, 3 cikk: VII, VIII, IX. A 4-dik cikk végleg elmaradt.

gonna hangot hallék — pedig már déli 1 óra volt — örömmel sieték be ajtaján. A földszínen egy kántor énekelt, kit a templom közepén álló néhány gyermek kísért. Mihelyt észrevette, hogy egy idegen van ott, hogy a templomot megtekintem, abban hagyva énekét az „apró szentek“ nem kis öröme, nekem rontott, mondva, hogy most a vizsgát nem szabad zavarnom, hanem ha a templomot megnézni akarom, jöjjenek 2 órákor, mikor ő újra itt lesz. Tudni való, hogy ez is „trinkgeld“-re számított. Különbön kegyeskedik — ha egész csendben maradok — egy széket nyitni, honnan a feleleteket hallgassam. Beültem; de csak a vörös haju s bodros fehér „nyakmantu“-t láttam, s párkérdéseit hallhatám s a feleleteket is csak tőle; mert csak úgy sugatta fülébe a feleleteket a gyermekekkel, hogy aztán egész rendszerbe fogalmazva adhassa elő. Így a szülőket is meghívhatná bátran a faggatásra. Mint gyönyörködhetne — ki jól fizet — gyermeke tudományában. Egy néhány kérdést — mik különben jól valának választva — végig hallgaték, s mint-hogy a kántor úr által jól kiválasztott helyemről semmit se láthaték, a gyermekek bűsn kukuesálásai közben nagy és az ünnepléhez méltó valamint a kántor már-már háborodó arcát is megnyugtató — csendben szépen kiosontam.

*

Potsdam, márczius 12. 1886.

Az uralkodói kastély belsejét főleg Nagy Friedrich emlékéért néztem meg. Szobái még most is úgy vannak, mint életében vagy halála perczekor. Láttam tintapecsétes asztalát, melyről egy darab atlasz borítót Napoleon emléktől letépett, francia — főleg Voltaire barátja műveiből — könyvtárát, kalapját, tompa orru durva csizmáját, zongoráját, kótáit, kótatartóját s más apróságokat. Háló szobája mellett titkos tanácstermét, mely-

nek közepén a sülyesztő asztal. Szobai berendezések is, mint „Sans souci“-ban francziás izlésről tanuskodik; s sok van bennök az ottani franczia udvari életre emlékeztető. Borberini táncosnőjét nagyon szerethette, mert számtalan képen — s különféle alakokban — örökítetté! Széptani izlését beszerzett sok szép kép sejteti.

*

A „sans souci“-i kastélyt szintén a Friedrich emlékek teszik híressé. A gyönyörű s eleven termek méltán voltak a „nagy“-nak oly kedvenc tartózkodó helyei. Az utazók itt is a szobák érintetlen hagyásával mutatják iránta kegyeletüket. Most is ott áll széke, hol akkor állott, midőn rajta a legnagyobb porosz adá ki lélkét; az utolsó vérelesztésből még a vérfulok is látszanak rajta. Sok kép úgy és azon széken áll hová ő tevő. Órája, mely akkor állott meg, midőn meghalt (1786. aug. 17-én) most is a gyászos perczet (2 óra 20 percz éjszaka) mutatja. Zongoráján állanak kótái és kótatartója.

*

Öt nap Berlinben, márcz. 3-kától 7-ig, 1886.

Az utcák az emlékeket hozzák eszembe, mert egész Németországon az utcák és nyilvános helyeken talán sehol annyi emlék, mint Berlinben. A legtöbb és legszebb Rauchtól való, vagy az ő modellje után készült. Ez az újabb szobrászatban úgy látszik legnagyobb genialitás volt. Berlinben és Potsdamban annyi oly különféle műre-mek van tőle, hogy ezek után teremtő-képességét s alakító tehetőségét szinte kimeríthetlennel kell hinnünk. De legfőbb érdeme talán, hogy szinte minden alakja plasticus, de mégis természetes. Ez bizonyosság arra, hogy nem hiában emeli ki Lübke az ő „Kunst-Geschichte“-jében leginkább a finom természeti érzéket (das feine Naturgefühl) Rauchban. Nem kis befolyással volt kartár-

ségvetését s midőn ezek kezdeményezéséből a városi képviselő-testület előtt indítvány történt e tárgyban s ez az iskolaszékre bízta az ügy részleteit, 1878 aug. 14-én Váradi ott már felolvashatta a részletezett tervet. E szerint aztán a „Felsőbb keresk. iskola“ I. osztálya a polg. isk. megszüntetett V. osztálya költségével létesült is és megnyílt 1878 szept. 15-én. Azonban bárha Váradi rendkívül sokat dolgozott is ez intézetért az 1878/9 évben, a mikor t. i. ő volt igazgatója, a sors ebben sem kedvezett törekvésének. Ugyanis a cél az volt, hogy oly intézet alapíttassék, minő a budapesti keresk. akadémia. A város azonban, szorult pénzügyei miatt, a további évfolyamok beállítására csak úgy volt hajlandó, ha a közoktatási kormány évenként állandóan két, illetve három ezer forint segélyt ad. De az államszegély 1879/80-ra nem adatott meg, csak a következő évre helyeztetett kilátásba s így a városi képviselő-testület nem csak elvaszította ez új iskolát a polg. iskolától, hanem még „működését is ideiglenesen függőbe“ helyeztette. Ekkor Váradi, habár tovább is tanított benne, az igazgatóságtól megvált s a gazdátlan iskola sorsát az első kezdeményező, a keresk. és iparkamara s a kereskedelmi társulat vette kezébe.

Mint az iskolaszék jegyzője, egyszersmind jegyzője volt ama bizottságnak, mely a helybeli felső leányiskola tárgyában egy emlékirat kidolgozására küldetett ki, melynek több ivre terjedő jelentése 1878-ból bizonyítéka, részletező és körültekintő szorgalmának. Hasonló részt vett az I. községi vegyes népiskola alapításánál, melyekben, ha a kivitel érdemének java része nem is övé, de jelentékeny munkája és buzgósa szolgálata volt az ügyeknek. Nagyobb volt munkássága az alsó fokú ipari oktatás létrehozásában. Ennek kezdetei még 1872-ig nyúlnak vissza az iskolaszéknel, sürgetvén ezek felállítását az 1872-diki törvény 42 §. c) pontja, midőn egy ja-

saira, s a berlini újabb szobrászati iskola ugyyszólva az ő eszméje után indul.

*

A csillagdat is megtekintém. Erről azonban csak kevéssel tudok többet mondani annál, hogy „látam;“ először, mert ez volt az első alkalom, midőn csillagdat láthaték, mert reám eddig minden tudományok között az Astronomia leginkább „Terra incognita.“ Szégyen biz a, kivált nekem, ki épen természettudományokkal akárok foglalkozni, de iskoláinkban még csak bevezetést sem adtak e tudományba, mikor pedig onnán kikerültek, sem idők, sem alkalmam nem volt ennek tanulására. Épen ezért a következő félévben Göttingában ezt is szeretnék hallgatni. Astronom -- tudom -- soha sem lesz belőlem, de nézetem szerint az előtt, ki természetiakkal foglalkozik, a természettudomány egyik ága sem maradhat tökéletesen ismeretlen. Tudom, és helyesnek tartom, hogy korunk követelménye a szakképzettség, s hogy a tudomány mai állásán univerzálisnak lenni lehetetlenség; de azért azt is, hogy senki sem lehet szakmájában elég erős, ha a vele rokon- vagy belevágó ágakat is legalább alapjaiban nem ismeri. Egy szóval hiszem: hogy a szakképzettség az erőelforgácsolás ellen-szere, de nem az egyoldalúság.

*

Estve — egy pénteken — a politechnische museumot is meglátogatám. Itt is oly kéz és műipari kiállítás volt, mint a hannoveri Gewerbe Anstaltlungban, csak hogy ez utóbbit gazdagabbnak, nagyobb-szerűnek ítélem. Hanem a berliniben az az előny, hogy a rendes látogatás idején minden gép mozgásban van, s a kézművesek az ember szeméi előtt dolgoznak. Itt legérdekesebbnek találtam egy papirgyár modelljét. Ez estve egy bűvész a magiaról tartott előadást. Tulajdonké-

velat készítésével s az eddig történt ipari rajzoktatás pénzalapjának kikutatásával bizatik meg. Ebbeli jelentése 1873-ról szól. Ugyanekkor a helybeli iparos-egylet is mozgalmat indított meg, melyet pártfogása alá vevén, a kolozs-dobokamegyei néptanítók egylete választmányának fölhívására, a keresk. és iparkamara, e tárgyban 1873 telén szakbizottsági értekezletet hívott össze, melyben Váradi is részt vett az iskolaszék részéről.

Igy még ez évben megjelent „A kolozsvári ipariszkolák szervezeti szabályai“ cz. füzet ez intézmény működéséről s novemberben megnyílt városunk több iskolájában az oktatás, melynek Váradi mint igazgatója, 6 éven át volt vezetője. Ez intézet kezdeténél küzdései kiválóan számosak voltak, főleg, mert a mesterek nem szívesen adták be tanonczaikat s volt eset, hogy a rendes beiratási napokon 3—400 helyett csak 70—80 tanuló jelentkezett; továbbá a beiratkozottak sem jártak elég pontosan. Ily okok miatt maga volt kénytelen utóbb némi visszaesésről panaszkodni¹⁾

A mint az elmondottakból látható, sikerei nem mindig állottak arányban buzgalmával és jobban tudott valamit elkezdni, mint befejezni és sikerét biztosítani. Innen a vezetése alatt álló intézetek sem tették azt a haladást mindig, mint kívánatos lett volna. A mily távol fogott hozzá s a mily kieterjedt munkásságot fordított a létrehozásban, utóbb a részletekben ernyedtebben folytatta s a helyett valami újításon gondolkodott, a mibe aztán beleléte magát s a részletek egész árjával tudta meglepni mint szónok nagyjelentést tevő a hallgatókat. E tekintetből kiválóan érdekes egynehány emlékiratának

¹⁾ L. e. ponton a nehézségekkel együtt: Jelentését 1874—75 és 1877—78-ról. A kolozsvári ipariszkolák szerv. szab. 1874. Erdélyi népevelésügyi értesítő h874. 160—168 l. Iskolaszéki jegyzőkönyveket isat.

pen magyarázatot ígért, de csak néhány bűvész fogást magyarázott meg. Meglátszott rajta, hogy a kinek ez a kenyeré, nem könnyen árulja el tudománya (?) titkát.

*

Berlinnek, sőt egész Németországnak alig hiszem hogy legyen több oly nevezetessége, mint a berlini muzeum. Már nem egy nagyszerű épületet láttam utazásaimban, de a hatással, mit ennek első megpillantása idézett föl lelkemben, még csak távolról sem hasonlítható ezek egyikével sem. Nincs talán épület széles e világban, melynek homlokzata úgy hatna beszélne szívre és lélekre, mint ezé. Mikor előttem áll a gyönyörű nyílt oszloposarnok, 18 sudar jon oszlopával, előteres óriási lépcsőzet — 21 lépcső, mindenik 91 l. hosszú — feleded, hogy hátad megett Európa egyik legnagyobb szerű uralkodói laka áll, s hogy lábaid egy gyönyörű park fővénét tapadják, elfelejted az Unter den Linden fényét, megbámult épületeit, a nagy Friedrich óriási emlékét s a Schlossbrücke előbb figyelmet keltett szobor csoportozatait, nem hallod többé a nagy város zaját s a melletted elfolyó Spree zúgását, s szemeid előtt csak ködkép lesz minden, csak épen az előttem álló épület nem, melynek, ha a Athén művészetére emlékeztető oszloposarnokába egyszer bepillantottál, nem kívánsz látni, hallani semmi egyebet, s olyformát érzesz mintha nem bálnád, ha elveszne rád nézve egyszerre minden, mert semmi egyébbre nem sovárgasz, mint az oly közel levő s mégis oly törhetlen hosszúnak tetsző perezre, midőn az óriás lépcsőzeten felhaladva, egyszerre fellebben szemeid előtt a fátyol, mit a még közbeeső ház az egész mysterium titkait magába rejtteni ígérő oszloposarnokra s épületre borított. Mysteriumot említék, de ne csodáld, mert csak e szóval értelmezheted magadnak a hatást, mit az épület megtekintése egy bizonyos távolból lelkünkre gyakorol.

eredeti kéziratait végig olvasni, mik az iskolaszeki régebbi irományok közt lelhetők. Ivekre menő jelentések és részletezések vannak gyakran nem nagy fontosságú dologról.

A hol pedig a tárgy fontosabb, szinte kimeríthetetlenek; a már megírt szöveg oldaljegyzeteket, kiegészítéseket, ezek új bővítéseket nyerne s valóságos gyönyört lelt az u. n. megokolásban. Ily módszerrel hihetetlenül megszorította felhalmozódott munkáját, melyeket folyton elnapolnia kellett. Gyakran egész éjjel majdnem fennült, hogy egy-egy ily modorban szerkesztett jegyzőkönyvet időre elkészíthessen, melynek aztán stílistikailag is jelesnek kellett lenni, melyben való hibátlanságra oly sokat adott, hogy oly fogalmazvány nem igen került utóbb se kezébe, akár mint szerkesztőnek, akár mint tanfelügyelőnek, melyen ne javított volna.

Mint tanár és nevelő is folyton az újítás maradt kedves foglalkozása, főképen a tanítás módszerében, mit az oktatásban főnek tartott. Különbösen is igaz, hogy nálunk sohasem beszéltek többet a módszerről, mint a 70-es évek elején. A modern oktatás a megszorított tantárgyakat és tudnivalókat leszállította a felsőbb osztályokból az alsóbbakba. Már most e tudás halmazát megszorította, és mégis befogadhatóan előkészíteni a gyermek feje számára, mint a nehezebb eledelet a szakácmesterség által a gyomornak: ez lett a módszer füladata, illetve oly módszert kelle kitalálni az egyes tárgyakban, hogy ez elérhető legyen. Ebben tetőződött akkor a paedagogia törekvése s tudjuk, hogy nagyszerű eredményeket ért el kivált az elemi oktatás terén. E törekvéseknek Váradi nemcsak meleg barátja, hanem kísérletezője is volt. Mint látók, már Tordán tett ily kísérleteket. Különbösen alkalmasá tette rá polyhistor műveltsége, melyet itt Kolozsvárt 4 féleven át való irodalmi, történelmi és paedagogiai lezkek hallgatásával egészített ki. Ezért minden tárgyan szeretete az új formákat megpróbálni. Több tanügyi közlőnyt, kivált németet e czélból tanulmányozott s az újat azonnal próbára tette. Némileg kedvelt természettudományainak kísérletező módszerét követte. De aztán nem igen volt kedve az eredmény bevértéséhez. Hamar másikba fogott. Ha valamely új tankönyv jelent meg, melynek módszere értékesnek látszott, azonnal bevette, s megtörtént, hogy még azon évben kidobta s kieserelte egy másikkal. Ő is, mint a módszer szenvedélyes híve, kivált a nyelvtanítást tartotta ily kísérleti eszköznek. E tárgy tankönyveit majdnem evenként változtatta. Hasonló eljárást követett az írásbeli dolgozatok javításánál. Gyakran egy-egy dolgozathoz tett jegyzetei többek, mint maga a dolgozat. Bámulatos, a mit gyakran egy osztály naplóival eldolgozott, de aztán ideje épen ezért nem igen volt ez eljárást egész éven folytatni. Az igazgatósági iratok közt akadtam egy könyvre, pl. a melybe minden, még oly aprólékos kis hibát, kihágást bejegyzett, minden tanulóról, hozzátéve büntetését, magaviseelkedését, az ismétlődő eseteket; de természetesen 3—4 levélnél tovább nem folytatta, pedig hihetőleg egy évi eredménnyel akart kísérletet tenni. Azonban nem is e sikerekből kell e kísérleteket méltányolni, hanem az érdeklődésből, mondhatnám hévből, lelkesedésből, mivel ezeket tette s meg is volt ezeknek termékenyítő hatásuk tanító társaira, mert minden lépte és tette csak azt mutatta, hogy legfőbb érdeke a tanítás és nevelés.

Hasonló, de eredményeiben termékenyebb hatása volt ez utóbbi irányú működése a tanító-testületben. Különbösen is folyton kedvence a népoktatás volt és maradt, s ezért e körben legjobban is érezte magát. Midőn a

kolozs-dobokai néptanítók egylete 1871. nov. hó 3—4-én megalakul, czikkkel üdvözli e mozgalmat a Keresztyén Magvetőben¹⁾, mint haladást a tanítók részéről, kik, ha magok nem haladnak, — így szól — másokat is maradásra kényszerítenek. E tanító-testület csakhamar helyzeténél, de munkájánál fogva is az országban a legfontosabbak egyikévé lön. Váradi pedig a legfontosabb tagok egyike lett; különösen kezdeményeivel, indítványával, állandó részvételével a választmányi és őszi közgyűléseken. Pártoló, alapító tagokat gyűjt, adományokat szerez és részvétet ébreszt az egyesület iránt, maga is alapító tag s minden bizottságban működik. Majd 1873/4-ben titkár és egyszersmind jegyzője a választmánynak. Itt is, mint jegyző, hasonlóan járt el, mint az iskolaszéknél. Nem is jegyzőkönyvek ezek, hanem naplók, írva a lelkesedés és buzgóság érdeklődésével. Mint ilyen vett részt a második egyetemes tanító-gyűlésen 1874-ben, hol „A tandij a népiskolában és annak kezelése“ cz. alatt tartott előadást a népiskolai tandíjt eltörölnöndőnek nyilvánítván. mit a gyűlés is elfogadott²⁾. Viszont még előbb, mint titkár, ő dolgozta ki az egylet fölterjesztését e gyűlés tárgyairól és az ezek megoldásának irányelveiről³⁾. Két ízben volt ugyane testületnek elnöke is, 1877—79-ig, mely állása még több alkalmat adott, hogy valódi népnevelői szeretettel csungjön az egyleti élet fejlesztésén. Mint ilyen, ujjolag részt vett az egyetemes tanító-gyűlésen Budapesten. Érdekes továbbá, hogy bár maga nem volt elemi-iskolai tanító, 1873-ban mintatanítást tart a közgyűlés alkalmából a r. kath. lyc. melletti elemi III. osztályban, módszerének bemutatására. Teszi ezt utóbb is. Számos indítványai közül említésre méltó, hogy 1878-ban 2 drb. arany jutalommal, pályázat útján óhajta megíratni a népiskolák számára Kolozsm. földrajzát, azonban ugy ez, mint egy korábbi módszertani pályakérdés végeredményében meddő maradt.

Azonban fontosabb Váradi működése az egylet maig is fennálló „Család és Iskola“ cz. lapjának megindítása tárgyában. Már a tanító-egylet megalakulásakor indítványt tesz e tárgyban és mivel még ama Tordán tartott program-beszédében láttuk már, hogy a család és iskola együttműködésével gondolja a nevelésügy emelkedését egyedül lehetőnek: híven amaz elvéhez „Iskolai és Családi kör“ czímet ajánl a lapnak, s csakugyan ily fajta lesz utóbb a czime, t. i. „Család és Iskola“. a Szász Domokos módosításában, melynek szerkesztőjévé 1875. jan. 2-án egyhangulag ő választatott meg. Ismeretes dolog, hogy a tanító testület már 1871-ben elhatározta egy ily lap kiadását és pedig akkor is „Család és Iskola“ czímmel⁴⁾. Azonban az ugy egyelőre abban maradt s helyébe az egyesület 1873. és 1874-ben az „Erdélyi népnevelésügyi értesítő“-t adta ki Szabó Endre szerkesztésében, melybe Váradi mint munkatárs dolgozott⁵⁾. A „Cs. és I.“ megalapítása és szerkesztése szoros kapcsolatban áll Váradinak nemcsak nevelői, hanem kivált írói munkásságával; itt jelenvén meg nevelésügyi cikkei majdnem mind. De nem is irt egyebet, mint cikkeket. Nagyobb műhöz sem tanulmányokat nem tett, sem ideje nem igen lehetett hozzá. Cikkei részint általános nevelésügyi, részint oktatásügyi vagy módszertani, részint bírálati természetűek, van több átdolgozás és apróbb dolog köztök, mi

¹⁾ 1871. foly. VI. k. 309—11 l.

²⁾ Erdélyi népnev. értesítő. 1874. 129. l. ³⁾ U. ott.

⁴⁾ L. Keresztyén Magvető 1871. 311 l. ⁵⁾ Dolgozatai: 1. Hogy ápoljuk s hogy használjuk föl a népnevelésügy iránt fölébredt közérdeklődést? 1873. 59 l. 2. Küldjünk értelmes néptanítókat a világhiállításra! U. ott 79 l. 3. Ismertet végre több művet.

önként foly szerkesztői állásából. Ez írói működésében folyton hív maradt elvéhez, mit a lap czime kifejez, t. i. „minél szorosabb egyetértést s minél gyakoribb érintkezészt hozni létre a család és iskola között“¹⁾. Ez elvhez képest hosszabb cikket írt e kérdésről: „Ki nevelje gyermekeinket?“²⁾ Mert tényleg senki sem neveli, sem az apa, ki kenyérért küzd, sem az anya, ki mulat; sem az iskola, mely a tanítás miatt rá nem ér; sem a társadalom, mely ferdén működik. Pedig ezeknek kell nevelni, de csak úgy oldhatják meg feladataikat, ha egymást segítve és megértve egy célra dolgoznak. Ugyanennek mintegy illusztrálására az elhibázott, kényeztető családi nevelés egy áldozatát is bemutatja „A család beczejé“-ben³⁾; hasonló képét mutatja be cikke keretében a társadalom rossz hatásának, mire nézve a társadalom megtisztítását óhajtáná, mely nélkül „a legügyesebb tanítónak s a legjózanabb szülőnek is ma már lehetetlen jól nevelnie“⁴⁾. Utóbb is folyton kedves témája maradt a családi, társadalmi és iskolai bajok tárgyalása. Különösen az előbbiektől a tanítókat is félti, kik a szereplés miatt hova-tovább kevésbé lesznek, a miknek lenniök kellene, „az iskola emberei“⁵⁾, s itt különösen a népoktatás keretében is mindinkább terjedő stundengeberség ellen szól; röviden, hogy a társadalom számtalan igénye elvonja a tanítót az iskolától s önmagáról mondja, hogy egy régebbi állomásáról azért vágyott el, mert köz- és magán órát 8-at kellett adnia naponként „s még most is zug a feje belé, ha csak rá gondol is e szép időkre.“ Ezt főképp a megélhetés nehézsége okozza s ezért azt hiszi, hogy a szülők segíthetnének a bajon úgy, ha a magántanításra szánt pénzt a tanítók rendes fizetését javítanák. A társadalmi bajok egyszersmind a nevelés és haladás gátjai. Így ír a fokozott igények és vágyak káros hatásáról,⁶⁾ mik megmérgezik az iskola levegőjét is; majd a gyermekbálokról,⁷⁾ mik 1877 telén városunkban is dívatba jöttek, elémozdítani ígérkezvén a gyermekifjuság körében ijeszítően terjedező koravénülést, reámutatván, hogy e bálók nem annyira a gyermekeknek, mint a szülőknek kívánatosak. Hasonló irányu „A gyermekek, mint szülők nevelői“ cz. cikke⁸⁾ melyben azt mondja, hogy a gyermekek szülőikre már csak létezőikkel rákényszerítik a lemondás, a türelem nagy leczkáját; továbbá a háziaságát és családiasságát s végre az ők gyengeségeikben megismerhetjük saját gyengeségeinket s hibáinkat, ha hozzá szemünk és kedélyünk van. Egy szóval a jól fölfogott szülői, családi élet a társadalom javulására vezet. Ime a családi és társadalmi bajok fontossága, mint a kellő haladás és nevelésügy akadályai. Hasonló tért nyer nála az iskolai bajok érdeklése is, mint látók. És itt legkivált azt sürgeti, hogy az iskola ne csak tanítson, hanem főképpen neveljen is. De továbbá a tanítónak kivált falun, e két feladaton kívül az egész falura kiható nevelői szerepet szánt, miről nemcsak több, már látott cikkeiben megemlékezik, de az ily tanítóról egy fajképet is rajzolt a „Keresztyén Magvető“-ben⁹⁾. Itt Mesterházi Elemér alakjában mutatja be ez ideált, ki egy mezőségi faluba kerül mesternek és orgonistának s ott felnöttek oktatását, községi könyvtárt létesít épen a falu volt korcsmájában, e mellett jó viszonyban él a pappal, a tanfelügyelővel, mértékletességi együletet, községi takarékpénz-

tárt, káromkodás elleni együletet, faiskolát, méhest stb. alapít, röviden a falu áldása s megható szeretetben részesül minden oldalról.

De habár a tanító szerepe emigy társadalmi is, főképpen az iskolában kívánta, hogy mint nevelő-oktató vigye az ő áldásos szerepét. Ezért szólal fel több hiány miatt az oktatásban. Nevezetesen elítéli a könyv nélküli módszer fölbujzását,¹⁾ melynek háta megett voltaképpen csak a tanító könnyen vett köteleességérzete vonul meg. Viszont utóbb is érdeklő azt a kérdést, hogy vajon a népiskola tantárgyai megfelelnek-e a népiskola hivatásának? s azt találja, hogy a hivatalos tanterv részint sokat, részint keveset kíván; keveset, mert a kézimunkát nem kívánja.²⁾ Majd meg az ismeretes 1880-ki miniszteri rendeletet ismerteti egyletünkben tartott felolvasásában, mely a népiskolai tanítás súlypontját az olvasásra, írásra és számolásra kívánja főképp tenni.³⁾ Mint tanfelügyelő, már kevesebbet írt s főképp olyanokat, melyek tanügyi törekvéseihez tartoztak, pl. így írt az ismétlő iskolákról, melyeket városunkban épen az ő sürgetésére állított fel az iskolaszék,⁴⁾ melyben egyszersmind egyéb tapasztalataira is kiterjeszkedik s végre az iskolai takarékpénztárakról,⁵⁾ mely szintén közgyűlési felelet volt Dr. Szász Bélának egy azelőtt ugyancsak közgyűlésen tartott felolvasására, melyben ez intézmény ellen szól.

Váradit, mint író és szónokot stílusban épen ama körültekintés és részletezés jellemzi, mint jegyzőt és előadót, mi néha a gondos stílus hibátlanságát és inventió daczára is fásaszt, különösen a bevezetésekben, melyek magok gyakran külön cikkekre nyulnak. Nyelve mindig könnyed és természetes, akár írt, akár beszélt. Szónokolni még jobban szerete, mint írni s az élő szó hatását sokra becsülte s ritkán is mulasztott el alkalmat, hogy kivált buzdító beszédek ne tartson, melyekből gyakran igen jó cikkekké válhattak volna. Ha kivált kedélyt valamely közelebből érdeklő tárgya akadt, hæv és melegség vehető ki írásán, az ömlött el beszédén. Ilyen volt főképp valamely iskolának vagy tanítónak ügye. Röviden, a meleg szeretet, lelkes odaadás mintegy a természettől nyert adománya volt, s ha ez benne főképp a nevelés és oktatás ügyeiért égett, ez azért volt, mert ennek emelkedésében hitte úgy a társadalom újjászületésének, mint a magyarság emelkedésének biztosítékát. Kivált a népnevelésügy volt rokonszenvének kiváló tárgya, mint Eötvösnek is, ez ügy legnevezetesebb férfiának hazánkban. Ő odaadásánál fogva Eötvösnek egyik apostola volt. Mint ilyen tünt fel 1880-ban, midőn mint tanteszületünk s a torda-aranyos megyei tanteszületület küldötte vett részt a III. egyetemes tanítói gyűlés végrehajtó bizottsága nagy gyűlésén. Természetesen hozzá illőbb álláshoz nem jutott volna, mint midőn Kolozsmegye tanfelügyelőjének nevezetett ki 1880. nyarán.⁶⁾ Ő, ki addig is tanügyünk egészséges előbbvitelében a maga körében iránymutató, széles látókörű tervező volt, most vezérszerepre volt hivatva. Ritkán fogott ember hivatásához akár jobb előkészülettel, akár több lelkesséssel, mint ő tevő. És volt

¹⁾ Cs. és I. 1876. 7. 9. 10. 17.

²⁾ Sok és mégis — kevés. 1879. 14. sz.

³⁾ 1880. 19. 20. sz.

⁴⁾ 1881. 12. sz.

⁵⁾ 1885.

⁶⁾ Váradi a tanfelügyelőségre többször volt kijelölve. Így még Tordán léte alatt kijelöltetett Torda-Aranyosmegye tanfelügyelőjéül, de politikai pártállása miatt nem nevezetett ki. Utóbb 1879-ben a Brassó-Fogarasmegyei tanfelügyelőséget pedig családi körülményei miatt nem fogadta el. Így nevezetett ki Kolozsmegyébe, a Kéthelyi József nyugdíjaztatása által megürült helyre.

¹⁾ Lapunk czélja. 1875. I. sz. ²⁾ 1875. 2, 3, 6, 8 sz.

³⁾ U. ott 41 l.

⁴⁾ Egy veszedelmes társ. áramlat, mely kezdi magával ragadni a néptanítókat is. 15, 17, 18 sz. 1875.

⁵⁾ Legyünk résen. 1876. I. sz. ⁶⁾ 1877. 4. 5. sz. ⁷⁾ 1878. 19—20 sz. ⁸⁾ Néptanítóink feladata az új idő követelményeivel. 1872. 47—60 l.

is szükség rá. Az utóbbi években ő előtte megyénk népoktatása ernyedien vezetett s nem ugyan külsőleg, az iskolák számában, de belsőleg az oktatásügy vidéken több helyt hanyatlani kezdett. Épen ezért Váradi főkép ez utolsó oldalra szentelte munkásságát, kiváló tekintetét irányozván a felekezeti és román nemzetiségi iskolákra. Új iskolát nem sokat állíthatott. Hivataloskodása oly időben történt, a mikor községi iskolákra már megcsappant az áldozat a kormány részéről, miről ő már 1878-ban panaszkodott¹⁾, midőn egyszer s mindenkorra megdöbbenését fejezte ki, hogy sok helyt a felekezetek fel kívánnak hagyni népiskoláikkal, egészen az államra s községekre ohajtván hagyni a népoktatás terhét. Ebből világosan fog következnii a felekezeti áldozatkészség megszibhadása, kihalása; a községek és állam tulterhelése s az iskolák számának apadása. Ebből kifolyólag már akkor programmul a felekezeti iskolák emelését hirdette, népoktatási törvényünk értelmében; mert a községi és állami iskolák száma mellett, bármilyen jók legyenek is ezek, de csak velők hazánk népoktatásügye föl nem emelhető. „És itt nyílik már szép tér a tanfelügyelőknek az eddig kiváló előszeretettel felkarolt extensiv működés helyett, a miatta sok helyt nagyon is elhanyagolt intenziv működésre.“ Tehát a fő czél nem az állami vagy községi, hanem a jó iskola legyen. E szóban, intenziv működés, maga legjobban jellemezte azt, a mit tett; bárha azért kedvezzei folyton az állami iskolák maradtak s egy feljegyzésben olvastam, hogy mondta többször: „Még egy pár év kell s minden állami iskola tizszeresen nagyobb sikert fog fölmutatni, mint a felekezetiek.“ Ő maga is több népiskola létesítését vitte ki. Fő törekvése a 6 korosztályu vegyes népiskola volt, két, lehetőleg egy férfi és nő tanerővel, kiket jobb anyagi helyzetre jutás végett szeretett összehasználni. Ily általa létesített iskolák a gyөрvásárhelyi, györgyfalvi, szucsáki, csucsai, alsó-szováthi, kolozsi, magyar-macs-kási.²⁾ Továbbá fejlesztette a bánffihunyadi áll. el. iskolát, egy szépírás és rajztanítót külön állítván bele, továbbá 6—6 ezer forinttal új épületet szerzett a csucsai és kalota-szt.-király-zentelki iskolának. A főntebb említett intenziv működést főleg személyes látogatásával és módszeres utasításaival érte el. Évenként esetleg többször meglátogatott a megyében minden iskolát; személyesen tanított vagy próbavizsgálatot tartott, ha a záróvizsgálaton meg nem jelenhetett. Ilyenkor maga kérdött 3—4 órán át egész maga-megfelekezéssel az időről és saját egészségéről. Itt tett neki legnagyobb szolgálatot polyhistor miveltsége. De szerepe a tanítókkal is egészen más volt, mint rendszeren a tanfelügyelőké. Ő maga a nevelés-oktatás terén elméletben és gyakorlatban teljes szakember volt. A mi utasítást adott, annak helyességét gyakorlatban is bemutatta. Nem bizonyos hivatali magaslathól, hanem a szakember érdeklődésével tekintett meg mindent s tegyük hozzá szeretettel, melegséggel is, mely nélkül igazi embert képzelnii nem tudok. Tudni kell továbbá, hogy ő maga épen azon tanítók közül lett ezek fejévé, kiknek azelőtt barátja volt. Hivatalos eljárásában is az maradt folyton, a tanítók barátja,

¹⁾ A felekezeti iskolák kiközösítése: Család és Isk. 1878. 3. 4. szám.

²⁾ A gyөрvásárhelyi el. fiu és leányisk. bérhelyiségben, 2 tanerővel.
 A györgyfalvai » » » » »
 A szucsáki » » » » »
 A csucsai » » » » »
 A kolozsi » » » » »
 Az alsó-szováthi » » » » » 1 »
 A magyar-macs-kási » » » » » »

kitüntetve az igyekvőt, buzdítva az elmaradót. Azt hi-szem, alig van megyénkben oly iskola, melynek az ő felügyelete alatt színvonala nem emelkedett volna. Ő kö-telességét súlyos megbízásnak vette mindig. Általában is a majdnem tulságos értelemben vett kötelesség embere volt. Épen ezért még akkor sem igyekezett könnyedebben szabadulni alóla, midőn talán tehette volna. A hol pedig ez maga is súlyosabb terű volt, neki szinte bevégezhe-tetlen munkát adott körültekintő, aggodalmasan aprólékos gondja miatt. Igy pl. évi jelentései, statistikai kimutatá-sai, egy-egy előterjesztése a közigazgatási bizottsághoz a leggondosabb és legfárasztóbb körültekintéssel szerkesz-tett s oly súlyt tett minden részletre, hogy maga egy külön bizottságot el tudott volna foglalni, mely csupán az iskolákért buzogjon. De nem csak maga buzgott és lelkesedett és szeretett; hanem a szeretet érzelmét fel is tudta kelteni. Ritkán ragaszkodtak saját társai valakihez jobban, mint ő hozzá. E tekintetben társadalmi sikerei igen nagyok voltak. Csak látni kellett, hogy nevenapján vagy más alkalommal, mily egyértelműleg jelentek meg nála e barátok, nem ünnepelni őt, mert azt nem igényelte, hanem kifejezni rokonszenvöket s azt a szeretet-t, mely egyébként a szívnek legszebb ünnepe. Ily ün-nep volt főképen az is, hogy a kolozsvári polg. fiúiskola tanári kara arczképét lefestette¹⁾ s kebli ünnepélylyel leplezte le 1885-ben s valjon nem ilyen ünnep a mai is, valjon nem inkább a szereteté-e ez, mely megkívánja rögzíteni ennek a szeretetnek emlékét, melylyel ő a mi ügyünk iránt viseltetett s melyet egyesületünk iránta táplált?

Hiányos volna azonban róla bármely rajz, mely általában is vallásosságát s egyháza iránt való buzgal-mát mellőzné. Nem hivatalával, hanem hiténél fogva szolgált ott s ha különben is az egyház, melyhez tarto-zék, csak számánál fogva is nehezen nélkülözné egy oly kiváló tagja munkáját, de őt a szolgálatra hívta az a mély hite a léleknek, mely a sir szélén a legszebb gon-dolatokat mondatja vele s mely annyira jellemzé őt, hogy egyháza tagja így szólhatok róla: kevés világra lehetne annyira alkalmazni az irás e szavait, mint ő reá: „ti mindnyájan szent papság vagytok!“²⁾ A hit, a szeretet és kötelesség nála életcél volt. Boldogok azok, kik mint ő, halálig hivei maradnak az emberi élet e legszebb, a költészet által annyira magasztossá tett ele-meihez.

De ha élete legkivált a nemesen és gondosan vett kötelességé s a népoktatásért való buzgalomé volt, halála mindennél sokkal szebb, bármily megrendítő volt is. Épen ezért, ismerve amaz emberi érzelmeket, melyek a halált környezik, ez lényegesen hozzájárult az egytetemes részvét és érzület emeléséhez, melynek visszhangjai az egész országba elhatottak. Nincs is igazában oly nemes élet, melyre a nemes halál magasztos sugárt ne dobna. Lamennyre azt is mondta: „hiányzik valami a legneme-sebb életből is, a mely nem végződik vagy a csatatéren, vagy a börtönben, vagy a vérpadon.“ Igaz, hogy ez for-rongó időkben mondatott; de valjon nem a csatatéren esett-e el Váradi éveit javában, kötelességében mint a hű katona, megállván helyét? Halálának körülményei ismeretese-k, hazánk minden lapja foglalkozott vele, a helyi lapok pedig épen kimerítően. Váradi hevesen kikelt

¹⁾ Váradit több más kitüntetés is érte. Tagja volt számos tanügyi bizottságnak, választmánynak, iskolaszéknek, a városi kép-viselő testületnek, nem említve azokat, melyeknek hivatalból volt akár tagja, akár elnöke. 1884. okt. 16-án a honvéd-egylet is tisz-tetbeli tagjának választotta.

²⁾ Egyházi képviselő, főtanácsi tag és egyháztanácsos volt.

1886. jul. 19-én a helybeli nöképezde igazgató-tanácsi ülésén az igazgató nevének eljárása ellen. Az igazgató, Kozma József, nejét sértve híven nem mint tanárnót, hanem mint nőt, magyarázatot kér, párbajt provokál s Váradi és segédei engednek s a párbaj megtörténik. A párbaj veszélytelen lefolyásának ígérkezett; ilyenek hitte maga Váradi is,¹⁾ de Kozma golyója Váradi jobb oldalán a 8—9 borda közt behatolt, keresztül furta a tüdőt s a 11-ik csigolya testébe ékelődött és hosszas szenvedés után Váradi halálát okozta aug. 20-án; míg Váradi a lövésre azonnal elesvén, nem is lőtt, a mint eleve sem volt szándékában.

De habár nem hitte a halált oly közelinek, még június 24-én éjjel hosszú és forró búcsút vett családjától, mely teljes tudatával birt annak, hogy a család jeje párbajt fog vivni. Ugyanez éjen 1 órakor levelet intézett családjához, melyben még egyszer megújítja szívzakgató búcsúját. „Most e hideg sorokban lehellem még lelkem igaz szeretetét, utolsó búcsúját. Ha meghalok, maradjon ez is zálogul tőlem, hogy egymást ezután is még forróbban szeressék. Szívükből köszönöm a sok örömet, mit nekem az életben okoztak s engedjenek meg a kisebb kelemetlenségekért s a fájdalomért, melyeket én okozhattam s esetleg okozok. Örizzék meg emlékemet, mint én még égbe is elviszem a magokét. Dóráim legyen egész életén át oly ártatlan, mint a mily ártatlanul én halok; Auréliom legyen még becsületesebb, jellemesebb mint én lenni törekedtem... Becsületért halok, becsületlenül sirba szállni nem akarok.“ Elbúcsuzik aztán rokonaitól s bocsánatot kér tőlök. „De leginkább bocsássanak meg magok, szól ismét családjához, hogy égi végzetnek engedve, itt hagyom magokat. Bizzanak Istenben, az igazságban s halálom se irthassa ki lelkükből azt a hitet, mi nekem most is teljes nyugodtságot ad: a sors igazságos!“ Mily egyszerűek és mily meghatók e sorok; mily felemelő a világrend bölcseségébe vetett hit. Mily nemesen és emelkedett szívvel megy sorsa elé, nem a küzdésben kimerült lélek közönyével, nem a blazirtság életunalmával, hanem mint az „égi végzet“ katonája, tudatával annak, hogy az igazságnak és becsületnek szolgál. Megírja egyszerűen ugyanez éjen: „mikor nyugodt lélekkel s félelemnek még csak sejtelve nélkül is tér talán utolsó földi nyugalmára,²⁾ végrendelkezését is. Elésorolván mi szívét nyomja, így szól: „Ott vannak bűneim, de eszembe jut egy kis érdemem is. Hagyok csekély munkásságom után, a megyének s szerette szülővárosomnak számos jó iskolát. Ha sehol másutt, de ezekben legalább néhány évre megmarad emlékem. Épen azért, a kiknek ezt leginkább köszönöm, a lelkesedni tudó s a legnemesebb küzdelemre mindig kész, derék tanítói kar fogadja itt, — családi hagyatékaim közt — hálámat és búcsúmat. Vigyázzanak iskoláinkra s általok és bennök is éljen örökre a Haza!“

Im, a korán elköltözöttnek szelleme nyugodt lehet. Ez ünnepély, az ő folyton élő emléke, az a meghatottság, mely ez ünnepélyes órában mindnyájunk szívét elfogja, a legjobban mutatja, hogy nem csalódott, midőn azt hitte, hogy nem fog feledtetni; de bizonyára legméltóbban fennmarad emléke, ha példáját követve mindnyájan a kötelesség nagy, de nehéz parancsainak élünk.

Dr. Ferenczi Zoltán.

Alkalmi beszéd. *)

Tisztelt hallgatóim!

Szeretett pályatársaim!

Eljöttünk ide a csendes temetőbe s megálltunk e néma sirdombok között, melyek alatt forrón szeretett hazánknak, nemzetünknek annyi jelessei alusszák mély álmukat, s melyek alatt annyi és oly sok nemes szív porladozik, mint szűkebb hazánk határain belől kétségen kívül sehohsem. Eljöttünk egyikét teljesíteni ama kegyeletes eljárásnak, midőn az élők megjutalmazták elhunyt jeleiket. Eljöttünk, hogy Váradi Károly Kolozsmegye volt királyi tanfelügyelőjének érdemeire mintegy rámutatva, rövid életét hosszabbá tegyük.

S midőn ezt vagyunk teendők, nekem képre hasonlatra van szükségem. Jertek, kutassunk a multnak vérbetűkkel, véres bárdal írott lapjain. Gondolatunk szárnyain repüljünk el a hét halmon épült, régen hatalmas város büszke falai közé. Ott az ős időből a megölt nagy Caesar gyász esete után való napokon, rátalálunk egy férfura, ki láng eszével szónoklata búbjával vezette a lelkek gondolatát, mint szélvihar vezet a hullámot. Ez a férfiú Cicero. Ki Antonius vérboszútjának áldozatul esett, s midőn Antonius meglátta a levágott véres főt: megbánva véres tettét, ily vallomást tett róla: Cicero felett beszédet csak Cicero ékes nyelve tarthatna

Oh! de miért is fekszik ott Váradi Károly teste? S ivem, lelkem panaszt emel a sors ellen, Miért engedé őt áldozatul esni Antoniusa vérbosszújának? miért engedé kiontatni nemes szívének nemes vérét, hogy most élettelen fektüdjék koporsójában az a gyenge test, mely oly erős és nemes léleknek vala földi hajléka. Oh miért engedé kiontatni nemes szívének nemes vérét, hogy elfolyon vele az életerő gyenge testéből, s az élet virágjában édes anyja legyen az a hideg sir, melyhez az érdem és jutalom, a hála és kegyelet szent érzetéből indítatva emlékkövet állított fel a kolozsmegyei tanító-testület.

Ugy hiszem a közmegegyezésnek adok kifejezést midőn azt mondom: hogy a Váradi Károly emlékkövének leleplezésénél csak Váradi Károly beszélhetne méltóképen.

De ha a szép nap gyönyörü testével, életet adó és feuntartó sugaraival nyugotra szállt: csillagok kárpotolják a természetet. Szeretettel kérem tisztelt hallgatóimat türejenek meg engemet, míg gyenge tehetséggel, halvány csillagfényvel, de tiszta szívvel és jó akarattal az üdvözült fénykoszorujából egy néhány sugárt felmutatok. Türejenek meg nem magamért, hanem a Váradi Károly érdemeiért, kinek erős, nemes lelke most is oly keservesen siratja gyenge testét, mint az első pár siratta elvesztett édenét. Türejenek meg érette, mert a mily ismert volt ő önök között életében, épen oly kitünő talentumu, s pályáján jótékony hatására nézve — fájdalom! kevesekkel összehasonlítható; kötelességeit értő és híven teljesítő hivatalnok volt.

E szomorú, de ünnepélyes órában kétség és remény között szállanak ajkaimra ezen kérdések: Valjon van-e forrón szeretett nemzetünk számára élet irva a jövő könyvébe? Valjon lesz-e idő, midőn nemzetünk tiszteletre és szeretetre méltó jellemvonásaitól áthatott magas kultúra által is tiszteletreméltó helyet foglalhatunk el mint nemzet, a többi európai művelt nemzetek között? Lesz-e idő, midőn a közöttünk élő nemzetiségek magyar

¹⁾ Családjához intézett utolsó soraiban: „nem várt, nem remélt, de mégis bekövetkezhető eshetőségre“ búcsuzik.

²⁾ Végrendeletéből.

^{*)} Elmondott a kolozsvári köztemető Váradi-féle családi sírkertben néh. Váradi Károly kolozsmegyei volt kir. tanfelügyelő sírjához emelt emlék-oszlop leleplezése alkalmából, 1887. okt. 25-én.

kulturánk vívmányainak önként meghódolva, velök békességben, egyetértésben és szeretetben fogunk mint egységes nemzet, a gondviselés által nemzetünk elébe tűzött magas czél felé förekedhetni?

Ha van, a mi ez alapján szomorú ünnepély alkalmával emelkedettebb hangulatot kelthet és táplálhat szívünkben és lelkünkben, az, azon tudat, miszerint egy oly férfi emléke iránti kegyelet gyűjtött ide, kinek rövid életében kifejtett erős kötelesség, mely igazságértől vezetett czéltudatos lankadatlan munkássága, társadalmunk és tanítóink jobbait lelkesítő oly életképes irányzatról teszen bizonyosságot, mely biztosíték és kezesseg a jövőre nézve: hogy nemzeti kulturánk hova tovább erőteljesebben és gazdagabban fog fejlődni, hogy forrón szeretett nemzetünk számára az önczélú élet biztosítva leendő.

En Váradi Károlyt a volt kolozs-dobokamegyei tanterületi néptanítók együletét alakító közgyűlésén 1871-ben mint igazgató-tanárt láttam és halottam először beszélni, s attól az órától fogva soha többé el nem feledhetém, sőt azon a rögzös, de szép, és nemes pályáán, melyen munkált, példányul szolgálható élete, kitűnő talentuma, sok oldalu ismerete, képzettsége és a nevelés-oktatás szent ügyéért nemesen dobogó szive, annyira lebilincselve tartotta egész valómat, hogy midőn később mint magasabb polczon álló férfit ismertem meg, az idővel együtt nőttön nőtt a legnemesebb és legtisztább forrásból eredő szeretetem és tiszteletem, ez — ismétlem — kevesekkel összehasonlítható valódi nemes, valódi minta ember iránt.

Valamint a multban hazánk több jelesei a szónoklat viharával, dörgésével keltették fel az embereket a tételeség álmából és teremtették a kövekből hősöket a haza védelmére. S valamint Péter a szónoklat bűbájával alapította meg az első keresztyén egyházat; úgy Váradi Károly az ő meggyőző szavaival és tetteivel megtanított minket egyszerű néptanítókat szembe nézni és megvívni az akadályokkal és nem esni kétségbe a kezdetben csekély siker fölött, megtanított az irás azon szavaira: „Nehéz pályán szép kezdeni.“

Ezeket az érzelmeket és állításokat nem csak én mondom a megboldogult iránt; osztoznak ebben velem a kolozsmegyei néptanítók mindazon jobbjai, kik mint jó tanítványokhoz illik, mindig szomju lélekkel csüngtünk bölcs szavain; mert sohasem szólott hozzánk senki mélyebb érzelemből és jobb akarattal mint ő, sohasem hallgattuk senkinek a beszédét nagyobb készséggel és több sikerrel mint az övét. Mintha most is hallanám bölcsen szóló ajkait, melyek annyiszor és mindig bölcsen és szelíden szólamlottak meg, nemesak tantestületi gyűléseinkben, hanem minden összejövetelünk alkalmával s melyek mindig ösztönzők valának az önképzésre és a lelkiismeretes hivatalbeli buzgóságra. Mintha most is látnám szelíd jótékonysággal rajtunk végig tekintő szemeit, melyekből egyszer az öröm édes, másszor a fájdalom keserű vizét láttam fakadni. Igen, mert az ő nemes szive ezerféle édes és keserű, keserű és édes érzemények forrása vala, a szerint, a mint a népnevelés-, és a néptanítók szellemi, anyagi és erkölcsi emelkedését vagy hanyatlását észlelé. Osztoznak velünk ezen érzelmekben és állításokban a társadalom mindazon tagjai, kik még halála után is becsülik őt érdemeiért és a kik segédkeztek nyújtottak tantestületünknek, hogy az ő emléke megörökítessék.

Bár egyik legerőtlenebb vagyok köztetek, hogy e sűrű emelésének indokait Váradi Károly életének ragyogó vonásaiból összegyűjtsem, de szívem helyt áll, hogy annak mélységeiben igazán érezzem: hogy Váradi Károly kegyeletünkre méltó leve.

Megvallom szorongó szívvel, aggódó lélekkel vettem vala át megtisztelő bizalmatokat, mely engem a nemzet igénytelen, egyszerű napszámosát hajlott koromban e helyre állított, hogy itt ily magas műveltségű közönségnek szóljak; de most vénülő bajtársatok büszkének érzi magát; mert oly testületnek nevében és oly gyülekezethez szállhat, kik felismerik a nagyot, méltányolják az érdemet, becsülik a munkásságot és kegyelettel őrzik a halhatatlan emléket. Aztán ama leplezett sirkőről is olvasom: hogy ti hivatásotok magaslátán álltok és tiétek a jövő; mert a mely testület és nemzet nagyjainak emlékében él: az élni fog.

Mi is azon nagy eszmének épületéhez hordunk bár homok szemeket, mely nagy eszmének művelésére Váradi Károly becses életét szentelé.

Ti tudjátok: e nagy eszme a népnevelés. Midőn édes nemzetünk a dermedtség álmából felébredett; midőn a harcok zajában, s az alkotmányos sérelmek meddő küzdelmei miatt elmaradt országunkat, nemzetünket kultura kívánalmái szerint kelle idomítani, nemde? az illető vezér férfiak ajkain először fakadt ez ima: „Népnevelés jőjjön el a te országod.“

Midőn a nehéz napok és sötét éjszakák után, alkotmányos életünk pirja feltört, hogy imádott hazánk népe öntudatos legyen jogai gyakorlásában; megállja helyét kötelességei munkájában; hogy a szükséges ismeretek terjedjenek; hogy a kívánatos jobb erkölcsök lendületet kapjanak; hogy világító meleg terjedjen még a kunyhókban is; szóval: hogy új ég és új föld kezdjen lenni nagy Magyarországon; nemde? e nagy eszme művelését is felkarolák hazánk vezérférffiai.

S mikor nem voltak nemzetünknek nagyjai ott, hol a szabadságot omló vérről szentelék meg e földet, mely miénk és ott, hol a felvilágosodás zászlóját kelle lobogtatni, hol a polgáriásodás magvát kelle elhinteni, hol az anyagi és szellemi fejlődés útjait kelle egyengetni: hogy Magyarország ha nem volt, hát legyen.

E nagy munkában pedig alapvetés a népnevelés. S a mint ennek terjedése, emelkedése, eredménye nagyobb és nagyobb arányokat ölt, közelebb és közelebb állunk a költő jóslatához, hogy: „Jönni fog egy szebb kor, mely után buzdó, imádság fakadoz száz ezrek ajakán.“

És mi nemesak ama művészi vonásokkal rajzolt emlékbeszédből hallók, hanem élő tanui vagyunk annak, hogy Váradi Károly ama kor eljöveteleért, minő tehetséggel, ügyszeretettel, teljes oda-adással sőt lelkesedéssel munkált nemcsak e városban és megyében, hanem szélesebb körben is.

Igazán vezérünk volt ő. Nagyságával leszállt hozzánk; nemes egyszerűségével, bizalmával felemelt magához; ismereteinek gazdagságából fedezte fogyatkozásainkat; s tapasztalatának bölcsességével mindig ott ragyogott pályánk előtt. És mi jellemének szilárdságáért, becsületének aranytisztségéért is bámultuk, tiszteltük sőt mélyen szerettük a vezért. Oh! ha már le kelle roskadnod és meg kellett halnod, miért nem hagyhatád örökségül ezen nemes tulajdonaidat, érényeidet?!

S mi mindezekért, midőn hivatali buzgósága és igazságszeretete miatt a sötét bosszu gonosz merényletének bűnös golyója kioltotta drága életet; felháborodott érzelmeink zajgása között is elvégre nem tehetünk egyebet: szívünk fájt, szemünk sirtak utánna. S még lelkünk felháborodása nem szűnt meg, még szívünk bánata sajog, még könnyeink nem száradtak el: s mi ismét a Váradi Károly volt királyi tanfelügyelőnk sírjához jöttünk, hogy

a nemes munka által nagygyá, méltóságossá lett életének emlékére, elismerésünk, tiszteletünk, szeretetünk és utánna sohajtó bánatunk jelvényeül leleplezve adjuk át hátramaradott kedves családjának gondozás végett azt az emlékkövet, melyet kegyeletünk emelt az ő sírjához.

S bár minden az enyészet hatalma alatt áll, s bár e sírkövet is megemésztí az idő: időközön át mulás nélküli betükkel lesz beírva Váradi Károly neve népnevelésünk történetében; mert ő e nagy eszme kifejtése körül való munkássága által is megnyerte a halhatatlanság koszoruját.

Hadd hulljon le tehát a lepel e márvány emlékkőről, hogy lássuk azon ragyogni a Váradi Károly nevét, hadd hirdesse a jelen és jövő nemzedéknek az ő érdemeit; hirdesse miszerint korunkban inkább mint valaha, létfeltétel úgy reánk egyesekre, mint egész nemzetünkre nézve: az erős kötelességérzet, a rendíthetetlen igazságszeretet és a cél tudatos lankadatlan munkásság, melyek Váradi Károlyt jellemezték, s mely jellemvonásokat ha nemzetünk zöme elsajátítja, biztos reményünk lehet, hogy a legnagyobb magyar prophetiája beteljesedik:

„A magyar nem volt, hanem lesz.“

Adja a kegyelem istene!

Benedek József, s. k.
ev. ref. néptanító.

Hegedüs Sándor orsz. képviselő levele Benedek Samu tanító-testületi elnökhöz.

Igen tisztelt Elnök úr!

Köszönettel vettem, a tanítóegylet szives meghívását, Váradi Károly emlékünnepejére.

Boldogult és reám nézve feledhetetlen nagybátyám emlékének a kegyelet adóját bizonyára ez alkalommal is személyesen lerónám, ha elodázhatatlan kötelességek ebben meg nem akadályoznának. Így csak lélekben lehetek önök közt és csak e rideg sorokban fejezhetem ki forró hálámat érdemes egyletüknek és önnek, tisztelt elnök úr, azért, hogy Váradi Károly emlékét nemesak kegyelettel veszik körül, de azt a kegyeletet meg is örökítik. Kérem, fogadja és legyen szives tolmácsolni hálámat önök, és kegyeletemet Váradi Károly emléke iránt, mire kötelez, a közügyeken kívül a családi édes kötelék is, mely hozzá és az övéihez fűz.

Budapest, okt. 14. 1887.

Maradok alázatos szolgája
Hegedüs Sándor, m. k.

Deák Lajos maros-tordamegyei kir. tanfelügyelő levele tanítótestületünkhöz.

Tisztelt tanítótestület!

Becsés meghívásukat a közgyűlésre és a Váradi Károly emlékünnepejére köszönettel vettem, de bármennyire szeretnék is személyesen részt venni, abban ez uttal sajnálatomra akadályozva vagyok; azonban nem leszek akadályozva abban, hogy szívvél lélekkel Önök között legyek és érzelmemben én is kegyelettel áldozzak feledhetlen kedves barátom és kartársam emlékének. Önök nemes és szép dolgot művelnek, midőn hálásan emlékeznek meg arról, ki Önöket oly bensőleg szerette s kinek legfényesebb eszményképe a valódi népnevelés volt.

Isten áldása kísérje magasra törő minden működésében az igen tisztelt tanítótestületet!

Marosvásárhelytől, 1887. szept. 30.

Kiváló tisztelettel
Dedk Lajos, m. k.
kir. tanfelügyelő.

Emlékezés Dr. Jenei Viktorról.

(Elnöki megnyitó beszéd, a kolozsvári szegény tanulókat segélyező egylet, 1887. okt. 23-án tartott rendkívüli közgyűlésén.)

Tisztelt közgyűlés!

Midőn a szegény tanulókat segélyező egyletnek itt megjelent tagjait, e helyről most már csak én üdvözlöm, ez is jelzi azt a nagy veszteséget, mely egyletünket szeretve tisztelt elnökének váratlan halálával oly érzékenyen sújtotta. Kezdetől fogva megszoktuk és vártuk, hogy közgyűléseinken ő intézze hozzánk üdvözlő és lelkesítő szavait, ő, a ki ez egyletnek alapítója, vezére, fenntartója és legbuzgóbb munkása volt. Talán elképzelni sem tudtuk volna egyletünket nála nélkül. Jenei Viktor olyan kiegészítő részére vált az egyletnek, mint a lélek a testnek. Vajjon az ő halálával elköltözt-e egyletünkben az ő jótékony szelleme is, mely eddig mindnyájunkat lelkesített?!

Midőn Jenei Viktor ezelőtt 7 évvel megindult volt abban fáradozni, hogy városunkban — és ennek példájára hazánk más városaiban is, olyan egyleteket alkosson, vagy alakulni segítsen, a melyek a szegény iskolás gyermekek felruházásának gondját vállalják magukra: egy állandó hadsereggel akarta gyarapítani azt a tábort, mely a társadalom két leghatalmasabb ellensége, t. i. a szegénység és tudatlanság ellen vívja a harcot. Ő maga mondja közzétett tájékoztató jegyzeteiben, hogy midőn a köznép számára jó iskolát és melléje derék tanítót állítunk, még csak fél munkát végzünk. Gondoskodnunk kell arról is, hogy minden tanköteles gyermek, — a legszegényebb árva is — járlasson fel az iskolába; legyen ruhája, eszmiája télviz idején, ne hogy hiába várakozzék rá a jó iskola és a derék tanító. Midőn erről is gondoskodtunk, csak akkor lesz a népnevelés érdekében végzett munkánk egész munka.

Azonban, — mondja ő tovább, — e célunk kivitelénél két körülményt nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Egyik az, hogy a társadalom már is túl van terhelve.

A rendszeres tagsági díjakat szedő mindenféle egyletek száma légió. Ezek mellett szerfölött gyakoriak a különböző jótékonykezelt adakozásokra irányuló felszólítások, aláírások. A „lelkes“ közönség lelkesedéssel is alig győzi már, annál kevésbbé pénzzel.

A másik körülmény az, hogy midőn mi a ruha nélkül szűkölködő szegény tanköteles gyermekeket akarjuk ruházattal ellátni: olyan állandó, mondhatni naponkiut megújuló szükséglet fedezését tűzzük ki célul, mely végett hasonlóképen állandó, ügyszólva kiapadhatlan segélyforrásra van szükségünk.

E két körülmény megfontolása javasolta neki azt, hogy olyan segély-egyletet szervezzen, a melyben semmi tagsági díj nincs; a tagokat semmiféle fizetési kötelezettség nem terheli; a mely szegény kisdedeinek felöltöztetésére nem követeli senkitől azt a ruhát, (vagy árát,) melyre magának is szüksége van, hanem kéri mindenkéltől azt az elviselt ruhaneműt és elhasznált bármi egyéb limlomot, melyre nincs már többé szüksége. Így alakult meg városunkban az ugynevezett „rongyos egylet.“

Az ily egylet csak annyit kér tagjaitól, hogy midőn megbizottja által megkérdezheti náluk, ha nincs-e a szegény ruhátlan gyermekek számára valami elajándékozni valójuk, hát ne kergessék ki egylet küldöttjét. Ha nincs, — nincs; majd lesz máskor; ha van, bármi csekélység, mely talán, mint használhatlan felesleg, már a lomtárba is került, az egylet köszönettel fogadja, elszállíttatja és közgei által értékesített. Ez képezi az egyletnek egyik állandó segélyforrását.

Jól számított egyletünk alapítója, midőn egy másik állandó segélyforrásnak tekintette az éven át begyűlendő önkéntes pénzáradásokat is, melyeket nem csak egyes módosabb tagok, hanem testületek, pénzintézetek s más társulatok is, látva a nemes cél felé szaladó önzetlen törekvést, az egylet pénztárába alkalom szerint eljuttatni nem sajnálnak.

Harmadik segélyforrása volt az alapítónak az egylet javára rendezett társas összejövetelek alkalmával begyűlt jövedelem. Ilyeket Kolozsvár példájára más városok egyletei is rendeznek már s az alkalmas időben megtartott felolvasás, hangverseny, fillérestély, bál rendszeresen min lenűtt megjutalmazza az egyletnek a reájok fordított fáradságot.

Hogy egyletünk alapítója nem csalódott, midőn e segélyforrásokat a „rongyos egyletek“ állandó és biztos alapjául tekintette, bizonyítja a mi egyletünk példája. Mi az innen begyűlt jövedelmekből minden esztendőben átlag véve száz ruhátlan gyermeket tudunk felruházni.

Azonban, tisztelt közgyűlés! a társadalomnak ily áldozatkész támogatása mellett is el kell ismernünk, hogy e segélyforrások idővel elapadtak volna, ha egyletünk élén nem olyan ember áll, a kinek a szegény, elárvelt, elhagyott kisdedek gondja annyira a szívéhez volt nőve; a ki nemcsak megteremtője, de legbuzgóbb apostola és legfáradhatlanabb munkása is volt egyletünknek; a ki büszke volt arra a hivatalára, hogy ő a „rongyos egylet“ elnöke, mert ő a rongyokkal a didergő árvák könnyeit szárította fel. Sokoldalú munkásságát sokfelé vették igénybe, de míg ezek a munkák neki csak gondot, fáradtságot okoztak: az a tevékenység, melyet egyletünk érdekében kifejtett és mindig sikerre is juttatott, őszinte örömmel töltötték el nemes szívet.

A ruhakiosztásokon, midőn egyéb halasztható teendői vissza nem tartották, mindig szívesen megjelent, hogy osztozzék a szegény kisdedek örömeiben. Midőn egy-egy rongyokba burkolt, didergő gyermeket új, meleg ruhába öltöztettek, az az éhezéstől és fázástól fonnyadt gyermekarc megszépült a boldog mosolytól, a melylyel előbb új ruháira, s azután a mögötte álló anyjára tekintett, a ki gyermeke levetett rongyait jött hazavinni. A gyermek örömeiben még megköszönni is elfeledte, de ott rezgett anyja szemében a hála könnye és ez jobban kifejezte a köszönetet a jötevé előtt, mint a hogy szavakban ki tudták volna mondani.

Tisztelt közgyűlés! A ki egyletet szervez, hogy ilyen örömeinkben részesülhessen, a ki időt, gondot, munkát fordít rá és végül fáradozásainak ilyen jutalmával beéri, annak nemesen érző szíve van. Ilyen volt Jenei Viktor. s ezért megérdemli, hogy emlékét egyletünk kegyelettel őrizze meg.

Tisztelt közgyűlés! Az a szükség, mely városunkban egyletünket életre hívta, most is fennáll. A nyomorban tengődő gyermekek száma nem apadt. Ha idegen jöltevők nem segítene rajtok, ők magukkal jöthetetlenek. Már hét éve, hogy egyletünk a szegények fölségelésének Iltmánuş kötelességét erejéhez képest teljesíti.

Azok a segélyforrások, melyek jótékony munkáját lehetővé tették, s melyeket a „rongyos egyletek“ megboldogult alapítója állandóknak tartott, a jövőben sem lesznek előlünk bezáródva.

A társadalom értelmesebb része érzi és tudja, hogy a mit az iskoláktól és az iskolás gyermektől elvon és megtakarít, azt az összeget kamatostól együtt el kell költenie kórházakra és börtönökre.

A hideg évszak ismét bekövetkezett. A zord időjárás már visszatartja a ruhátlan gyermekeket az iskolától,

Eppen azok kénytelenek kimaradni, a kiknek legnagyobb szükségük volna az iskolára, hogy tanuljanak meg írni, olvasni, imádkozni, s így idővel küzdhessek ki magukat a nyomorból, mely szülőiktől örökségül marad reájuk. A szegény családok aggódva tekintenek felénk; aggódva kérdezik, vajjon az alapító elnök halálával megszünt-e az egylet is létezni? A könyörülő emberek belefáradtak-e már a jótékonyágnak minden évben elől kezdődő munkájába?

Azért bátorzkodtam e rendkívüli közgyűlést összehívni, hogy a didergő árvák és a nyomorral küzdő családok aggódó kérdézősködéseire mielőbb adhassa meg a vigasztaló választ. Ezzel a gyűlést megnyitom.

Paal Ferencz.

Tanítói jubileum.

Szép ünnepély folyt le e hó 22-én a helybeli I. községi iskola helyiségében. Azon iskolának érdemes és általánosan tisztelt igazgató tanítója Nagy Kálmán, tanítóskodásának 25 éves emlékét ünnepelte meg barátai, tisztelői körében.

Nem lehet feladata e néhány sornak, mely ezen egyszerű és lélekemelő ünnepély lefolyásáról akar számot adni, fejtegetni a néptanítói állás küzdelmeit és terheit. Köztudomásuak azok mindnyájunk előtt; a népoktatási tér az még ma is, mely inkább tövist, mint rózsát nyújt az azon munkáló részére. De nem lehet tagadnunk azt sem, hogy a népnevelők sorsa e helyzete lassan-lassan javul; közoktatási kormányunk gondos vezetése mindinkább valósítja amaz eszméket, melyeknek oly lelkes hirdetője volt br. Eötvös József. S hogy ma a tanítók megünnepelik, és megünnepelhetik 25, 50 éves tanítóskodásuk emlékét a tisztelet, szeretet és közbecsülés nyilvánulásai között, egyik bizonyítéka magyar népoktatástügyünk haladásának, fejlődésének. Csak 1848 előtt is, néptanítóink ily ünnepeket nem hogy nem ülhetek, de népoktatásunknak sem volt népszerűsége, a tanítók oly közbecsülésben nem részesültek, mint a milyenben részesülnek most általában. A tanító és kántor legjobb volt népszínműi komikus alaknak.

Viszonyítva a jelent a multhoz, úgy látjuk, hogy ma a tanító megkapja, elveszi érdemeinek méltó jutalmát. A társadalom, az egyház szeretetével és becsülésével adozik jeles tanítóinak. És ez helyesen is van így. Jól eszik az egyszerű napszámosnak is, ha munkája elismerést arathat, mennyivel jobban annak, ki a jövő nemzedék értelmi és erkölcsi nevelésén fáradozik.

25 évi népnevelői munkásság sikerének, az elismerésnek és szeretetnek ünnepe volt ez is, mely valóban egyiket a legméltóbbak közül ünnepelte szívvel, lélekkel. Nagy Kálmán 1862. év októberében lett tanító Csikme gyében, az alsó-szolányi róm. kath. népiskolánál. Ez idő óta több helyen működött, így a gelencei, kézdi-torjai, bereczki, sepsi szt.-györgyi róm. kath. népiskolánál, a gyergyó-alfalvi gazdasági szakosztálylyal megtöltött áltami felső népiskolánál, és 1878. szeptember 18. óta pedig a kolozsvári I. községi népiskola igazgató-tanítói állását tölti be lelkiismerettel, becsülettel.

A szülők becsülik, örömmel adják hozzá gyermekeiket. Gyakorlott, jól képzett tanító; a társadalomban kedvelt barátságos, alak, kartársai becsülik, szeretik. Az üdvözlők között is ők voltak az elsők.

A két községi népiskola tanítótestülete d. e. 11 órakor jelent meg az ünnepelt lakásán, hol annak nevében Balázs József üdvözölte egyszerű szavakban s

adta át a tanítótestület emlékét, egy arckép albumot, a közs. tanítók fényképeivel. Az ünnepelt meghatottan mondott köszönetet a közs. tanítótestület szives üdvözléért. Ez üdvözlés után fogadta számos tisztelőinek, barátainak jó kívánságait, üdvözlését. A táviratok egymást érték, tanítványai, tisztelői részéről. Levél is számos érkezett, mindenik azon jó kívánsággal, hogy 50 éves tanítói jubileumát is oly egészségesben és megelégedésben érje meg, milyenben most van.

Az üdvözléseket d. u. 1 órakor az ünnepelt által adott ünnepi lakoma zárta be. Kartársai, tisztelői, barátai vettek részt azon. Ott volt a megye érdemes kir. tanfelügyelője Kozma Ferencz, Paal Ferencz, áll. tanítóképezdei igazgató, Fazakas József, Dániel Joáchim, Kis Sándor kegyesrendi tanár, Dr. Nagy Mór, Dr. Bartók István, Szabó Ádám, Bocz István (Gyaluból) stb. mintegy 50-en. Természetes, hogy a pohárköszöntők el nem maradtak. Az ünnepeltre az első pohárköszöntőt Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő úr mondotta. Lelkes szavakban adott kifejezést jó kívánságainak. Megemlékezett a tanítói pálya nehéz küzdelmeiről, a munka örömeiről. Nagy Kálmán annyit tett, mondá — e hosszu 25 év alatt — hogy többet kívánni nem lehet. Ily tanítókkal lehet — korszorú költők szavai szerint — meghódítani Magyarországot még egyszer a magyar nemzetiség számára. Ugye, mint a többi pohárköszöntők, melyek az ünnepeltnek egy-egy jellemvonását tárták a hallgató elé, élénk tetszésre találtak. A pohárköszöntők sorában olvastattak fel az üdvözlő levelek és táviratok. Melegebbnél melegebb, szebbnél szebb szavakkal tolmácsolta mindenik a maga érzelmeit. A vig lakomának a késő éj vetett véget. Mindnyájan és egyen-egyen azon forró óhajattal váltunk el az ünnepelttől, hogy az Isteni gondviselés engedje megérnie 50 éves tanítói működését is oly szeretetben és becsülésben, milyen őt ez ünnepélyen is körülvette. Lelkesedve és kitartással munkáljon tovább is népnevelésünk terén, annak haladására, fejlődésére.

Haralyi Lajos.

Ünnepélyes közgyűlés.

Kegyeleles ünnepi közgyűlés színhelye volt ma d. e. a városi Redoute nagy terme. A kolozsmegyei tanítótestület feledhetlen néhai kir. tanfelügyelőjének emlékezetét ülté meg, az elhunyt emlékéhez méltó tisztelettel, hállával.

Tíz óra előtt gyülekeztek az emlékünnepevényen résztvevők és 10 órakor már megtelt a redoute nagyterme. Az elnöki emelvény fölött az elhunytnak Sárdi István által festett arcképe volt; mintha még beszélne, mintha megelévednének egykor lelkes izgalomtól élénk nemes arcvonásai, felette Hegedüs Sándor cserkoszoruja. Az első sorban a családtagok ültek, a mélyen sujtott özvegy, fiával, Auréllal és leánya Dórával, az elhunyt tanfelügyelő testvére, Hegedüs Sándorné sz. Váradi Anna, Váradi Amália, Hegedüs Ilka, dr. Hegedüs István, Stöger Béla, Szász Domokos ev. ref. püspök, Ferencz József unit püspök, az unitárius státus, kereskedelmi akadémia küldöttei, középiskoláink tanárai, Kozma tanfelügyelő, a kolozsmegyei tanítótestület kerületébe tartozó összes intézetek összes tanárai, tanítói; a tanítónő- és tanítóképezdek növendékei és városunk értelmiségéből még sokan megjelentek, hogy meghallgassák az igaz kegyelet bánatos, jutalmazó szavait.

Az ünnepély a néhai családjának megjelenése után, 1/4 11 órakor vette kezdetét, a tanítónőképző-intézet dalkörének, Stöger Béla zenetanár vezetésével előadott

megható karénekével. Ennek elhangzása után az ünnepélyt Benedek Samu tanítótestületi elnök nyitotta meg az ünnepély emelkedett hangulatát visszatükröző magvas beszédével, melyben röviden megemlékezett arról, hogy a tanító-testület miért ünnepli meg az ő emlékét. Egyike volt azoknak, kik méltók arra, hogy emlékek áldassék, mert míg munkálkodtak: az igazság ügyét szolgálták hiven, odaadással, buzgósággal.

Most dr. Ferenczi Zoltán igazgató-tanár lépett a gyászszal bevont felolvasó asztalhoz s nagy figyelem közt, a legünnepiebb csendben olvasta fel egyikét azon remekül kidolgozott élet- és jellemrajzoknak, mely élet-hűségéért, találó kritikai élével nemes, nagyérdékű ki nyomtatát adja Váradi Károly megfutott pályájának. Születésétől a végzetes golyóig, a gyermek, az ifju, a férfi életkora Ferenczi Zoltán vésője alatt azzá domborodott ki; a mi valóban volt! De legszebben, legméltóbban szól ő róla maga az Emlékbeszéd! A human embernek, a közügy lángoló férfának, az írónak, a lelkes tanárnak és lelkiismeretes tanfelügyelőnek méltó szellemi emlékszobra ez életrajz, melylyel a tanító testület kegyelele az elhunyt emlékét megörökítette!

Az emlékbeszéd után a tanító- és tanítónő-képezde egyes énekkara szabatosan s érzéssel előadott Gyászdala fejezte be a tulajdonképeni emlékünnepevélyt.

Az emlékbeszéd mély benyomást tett a hallgatóságra.

A nagy közönség megilletődéssel vonult ki 3/4 12 órakor a helyi köztemetőbe, a Hegedüs-féle családi sírkertbe, leleplezni a néhai feledhetlen tanfelügyelő sírja fölé emelt egyszerű, márvány emlékoszlopot.

A temetőben az ünnepély déli 12 órakor a tanítóképző-intézet dalkörének gyászdalával vette kezdetét. A gyászdal elhangzása után Benedek József lépett a sír mellé ez alkalomra készített szöszékre, s tartotta meg, a töle megszokott szonoki hévvel és érzellemmel előadott szép „Alkalmi beszéd“-ét, melynek végszavaira lehullott a lepel s előttünk állt az emlékoszlop, mely szürke márványból van készítve, tompított gula alakú. 2 és 1/2 méter magasságban.

A sírkön e felirat áll: „Váradi Károly m. kir. tanfelügyelő. 1841—1886. Emelte a kolozsmegyei tanítótestület.“ Az ünnepélyt a tanítóképző-intézet dalkörének éneke zárta be, mely után eloszlott az ünneplő közönség.

Az emlékoszlopot a kolozsmegyei tanító-testület fekete koszoruja díszítette. A sírra ez alkalommal koszorút tettek a család tagjai. Hegedüs Sándor orsz. képviselő zöld koszoruja fehér szalagján e felirattal: „Váradi Károly emlékére, Hegedüs Sándor.“ Koszorút tett a sírra a biharmegyei tanítótestület is. Zöld koszorú, fekete szalaggal, e felirattal: „Váradi Károly emlékének, a biharmegyei tanító-testület.“

A tanító-testület nemes kötelességét teljesítette. Örízze meg emlékét továbbra is oly kegyelettel, milyen-nel eddig tevé.

Szelleme éljen örökké közöttünk. Emléke legyen áldott!

*

Küldöttségek a Váradi emlékünnepevényen. Tanító-testületünk meghívására, a következő társ egyesületek küldöttek képviselőket az ünnepélyre, résztveendő a jeles tanügyi munkás emlékének felújításában, megtisztelésében. A biharmegyei tankerületi tanítótestület részéről Eszényi Sándor elnök, Márkovics Pál és Virányi Győző, a brassómegeyi tanítótestület részéről Bede Dániel elnök, Bitai Sándor, Kilyéni Endre al-

elnökök és Józsa Mihály titkár, a szebenmegyei részéről Horváth Miklós áll. tanító N.-Szebenből, a tordaranyosmegyei részéről Gáspár Balázs elnök, Iszlai Márton titkár, Nagy Béla és Bölöni István jelentek meg. A maros-tordamegyei tanítótestületet Deák József, helyi polgári iskolai tanár képviselte a társtestület felkérésére. Hálás köszönettel és elismeréssel adózunk ezért a t. társ-egyesületeknek. Annak idején is részt vettek bánatunkban, ma is eljöttek küldötteik által megtisztelni Váradi Károly emlékét, kinek élete lefolyása, munkálkodása bizonyonyal nemcsak a mi tanítótestületünkre volt jótékony hatással, hanem az egész erdélyi részekre! Legyen áldva emléke örökké!!

Cz. A.

V E G Y E S E K

— *Lapunk ezen számát, mint ünnepi számot veszik t. olvasóink és a rendes időnél (okt. 30.) néhány nappal előbb; ez választmányunk azon határozata értelmében történik, hogg ezen szám annak emlékünnepele alkalmából adassék ki, ki ezen lapnak lelkes alapítója, első szerkesztője volt. Ezen számhoz mellékelve veszik t. olvasóink Váradi Károlynak, Kolozsmegye volt kir. tanfelügyelőjének fénynyomatu arczképét, neve sajátkezü aláírásának leynomatával. E számból bizonyos mennyiségű Váradi alapjává elárúsítatik; egyenként 30-krért. Kaphatók Léhmann és Baldi helyi hírlapközzetítő üzletében és kiadó-hivatalunknál.*

— *Szíves tudomásul. A kolozsmegyei tanítótestület központi választmánya elhatározása folytán a néh. Váradi Károly tanfelügyelő emlékére rendezett gyűjtést a gyűjtő bizottság tovább folytatja, azon okból, mert az eddig begyűlt összegből, leszámítva a kiadásokat, alig marad valami az „alap“-ra. — A gyűjtő bizottság eredményt vár ujonnan megindított működéséből, annál is inkább, mivel több helyről vett tudomást arról, hogy a gyűjtőívek nem mentek ki elegendő számban, s így még most is vannak oly egyesek és testületek, kiket a gyűjtéstől a gyűjtőívek hiánya tartott vissza. — Fogjunk tehát újra hozzá újult erővel az alap rakásához, melynek megerősödése ha sikerülni fog, — mit nagyon hiszünk — fennen fogja hirdetni azon közkegyeletet, mely adózni akar annak, kinek örökké adósai maradunk. — Adjon mindenki tőle kitelhetőleg a „Váradi Károly alap“-ra, mert jóllehet éppen mi, illetve a hozzánk tartozók fogják annak gyümölcsét élvezni. — Gyűjtő ívért Elek Gyula II. községi isk. tanító urhoz, mint a biz. pénztárnokához tessék fordulni, nem különben a begyűlt összeget is ugyanoda kérjük küldeni. Kolozsvárt, 1887. okt. 22-én.*

A gyűjtő bizottság.

— A kolozsvári szegény tanulókat segélyező egyelet e hó 23-án d. e. a városház nagytermében rendkívüli

közgyűlést tartott. Legfőbb tárgya volt a dr. Jenei Viktor halálával megürült elnöki állás betöltése, s a hideg ősze beálltával működésének megkezdése. A gyűlést az egylet alelnöke Paal Ferencz áll. tanítóképzőintézeti igazgató nyitotta meg, a kegyelet őszinte szavaival adózva az egylet elhunyt elnöke emlékének. Beszédét, lapunk más helyén veszik olvasóink. A beszéd után dr. Szász Béla indítványára elhatározta a gyűlés, hogy Jenei Viktor emlékét jegyzőkönyvében megörökíti és az özvegyhez részvétirat intéz. Dr. Hegedüs István lelkes szavakban pedig azt indítványozta, hogy az elhunyt felejtethetetlen elnök emlékére gyűjtsenek egy alapítványt, melynek kamataiból évenként néhány szegény tanuló látás-sék el ruhával. Elfogadták, a „Kolozsvár“ szerkesztőségének eddigi gyűjtése ez alapítványra 245 frt. A pénztár állásáról Virányi István tett jelentést. Az egylet múlt évi bevétele 638 frt 3 kr, ez évi vagyona 372 frt. 10 kr. Ezek után a tiszviselői kar lett egyhanguan megválasztva. Elnök dr. Rozsahegyi Aladár, alelnök De Gerando Antónia és Paal Ferencz, titkár Nagy Kálmán, pénztárnok Virányi István, gazda Kolozsvári Albert. A választmány is újból szerveztett. A közgyűlés kimondta végül tevékenykedésének megkezdését.

— A helybeli m. kir. javító-intézetnél, mint értesülünk egy családfő segédi állás szerveztetett, melyre a pályázat a napokban ki is iratott. Fizetése 400 frt fizetés, szabad lakás és élelmezés. A folyamodásokat — az igazságügyi m. kir. miniszterhez czimezve — jövő hó 20-ig kell benyújtani az intézet igazgatójához.

— Dr. Emericzy Gézá, tanügyi irodalmunk e jeles munkását, az iglói állami tanítóképző-intézet igazgatóját, egykoron lapunknak is tevékeny munkatársát, e hó 8-án, elmezavarodás miatt, a budapesti Schwarzer-féle intézetbe kellett szállítani. Amint mondják nem sok reménység van arra, hogy az orvosi tudomány visszaadhassa őt hivatásának, nagy veszteségére magyar tanügyünknek.

— Néh. Váradi Károly tanfelügyelő emlékének megörökítésére adakoztak: (10-ik közlemény) Péterffy Dénes unit. lelkész úr ivén: Ferencz József unit. püspök 5 frt. Dobál Antal 5 frt. Kovács János 2 frt. Sárdi József 1 frt. Nagy Lajos 1 frt. Ulár Pál 1 frt. Boros György 1 frt. Molnár Sándor 5 frt. Filop István 1 frt. Kovács Antal 1 frt. Mózes András 1 frt. Jánosi Gergely 1 frt. Bágyi Kálmán 1 frt. Benzédi Gergely 1 frt. Péterfi Dénes 2 frt. Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő úr ivén: Dr. Jenei Viktor 2 frt. Petrán János 1 frt. Adler Antal 1 frt. Lészai Ferencz 2 frt. Pál Gyula 2 frt. Dr. Felméri Lajos 2 frt. Kozma Ferencz 2 frt. Összesen 41 frt. A begyűlt összeg eddig 435 frt. 61 kr. Fogadják a szíves adakozók a bizottság hálás köszönetét. Kolozsvárt, 1887. okt. 22-én.

Elek Gyula,
biz. pénztárnok.

TARTALOM: Váradi Károly emlékezte. — Elnöki megnyitó a «Váradi» emlékünnepele. Benedek Samu. — Váradi Károly emlékezte. (Emlébeszéd.) Dr. Ferenczi Zoltán. — Alkalmi beszéd. Benedek József. — Tárca: Váradi Károly úti- és naplójegyzetéből. — Levelek: Hegedüs Sándor és Deák Lajostól. — Emlékezés Dr. Jenei Viktorról. Paal Ferencz. — Tanítói jubileum. Haralyi Lajos. — Ünnepeles közgyűlés. — Vegyesek. — Melléklet: Váradi Károly fénynyomatu arczképe, neve sajátkezü aláírásának leynomatával.